NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA U KAŠTELANSKOM KRAJU

Vukelić, Mia

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:099947

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Repository of Faculty of humanities and social sciences

zir.nsk.hr

UNIVERSITY OF SPLIT

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA U KAŠTELANSKOM KRAJU

MIA VUKELIĆ

SPLIT, 2017.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA U KAŠTELANSKOM KRAJU

Studentica

Mia Vukelić

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2017. godine

Diplomski je rad obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom:

_____

_____

_____

Sadržaj

1. Uvod 6

2. Vjerski život 8

2.1. Svi sveti 8

2.2. Advent 9

2.3. Sveta Barbara 10

2.4. Sveti Nikola 11

2.5. Bezgrješno začeće Blažene Djevice Marije 13

2.6. Sveta Lucija 15

2.7. Badnjak i Božić 16

2.8. Silvestrovo 19

2.9. Nova Godina 22

2.10. Sveta Tri kralja 25

2.11. Veliki tjedan 27

2.12. Uskrs 32

2.13. Gospa Karmelska 33

3. Vjerska usmena lirika 40

3.1. Adventske i božićne pjesme 40

3.2. Korizmene i uskrsne pjesme 43

3.3. Pjesme posvećene svecima 46

4. Usmene priče 48

4.1. Novela 49

Miljenko i Dobrila 50

4.2. Legenda 51

Čudotvorna Gospa na Hladi 51

5. Usmeno – retorički oblici 56

5.1. Brojalice 56
5.2. Zdravice 57
6. Mikrostrukture 58
6.1. Poslovice i mudre izreke 58
6.2. Zagonetke 59
7. Običaji prigodom vjenčanja 59
8. Rječnik 62
9. Zaključak 65
Literatura 67
Sažetak 69
Summary 69

1. Uvod

Tradicijska kultura pojam je u suvremenoj etnologiji kojim su zamijenjeni zastarjeli, neprimjereni i neprecizni izrazi poput narodne ili plemenske kulture. Tradicijsku kulturu čine sadržaji utemeljeni na tradiciji neke zajednice čije članove povezuje svijest o istovjetnom podrijetlu ili pripadnosti, a kojom izražavaju svoj identitet prema drugim zajednicama ili kulturama. [1]

Hrvatsku tradicijsku kulturu karakterizira iznimna raznovrsnost koja se očituje kao posljedica bogate hrvatske povijesti. Naime, tijekom prošlih vremena Hrvati su bili u doticaju s brojnim narodima i kulturama, što se u većoj ili manjoj mjeri, reflektiralo i na samu baštinu Hrvata.

Zahvaljujući iznimnom materijalnom bogatstvu, Republika Hrvatska uvrštena je u UNESCO-ovu Konvenciju za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine iz 1972. godine, koja se 2003. godine proširuje Konvencijom o zaštiti nematerijalne kulturne baštine. Na taj je način usmena i nematerijalna kulturna baština međunarodno prepoznata kao bitna i vitalna odrednica očuvanja kulturnog identiteta. U lipnju 2008. godine Hrvatska postaje članicom Međuvladinog odbora za zaštitu nematerijalne kulturne baštine pri UNESCO-u i od tada ima trinaest dobara upisanih na UNESCO-ovu Reprezentativnu listu nematerijalne baštine čovječanstva.[2]

Interes za čovjeka, kao i za sve ono što oblikuje njegov način života, od najranijih je vremena sačuvan upravo u govoru. Činjenica koja ide u prilog ovoj tezi jest postojanje mnogobrojnih narodnih predaja, priča, pjesama, brojalica, svjetovnog ili profanog karaktera i raznolike tematike koja dotiče gotovo svaki aspekt ljudskog djelovanja. S vremenom će se javiti potreba za zapisivanjem takvih struktura, čisto iz praktičnih razloga, pa će do tada usmenu predaju zamijeniti pisana riječ. Iz navedenog možemo zaključiti kako je potreba za književnim stvaralaštvom stara jednako dugo koliko je staro čovječanstvo. No, promatrajući je u okviru određenih razdoblja ljudske povijesti, možemo uvidjeti da nije uvijek imala primarno mjesto u životima ljudskih zajednica. Velik interes za narodnom književnošću javlja se u renesansi. Slavni francuski pisac i najznačajniji esejist u povijesti Michel de Montaigne

[1] http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=61967 (pristupljeno 20. kolovoza 2017.)
[2] http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=4642 (pristupljeno 20. kolovoza 2017.)

bio je oduševljen narodnom poezijom te se od njegova vremena uvodi termin *narodna književnost*. Jak se utjecaj narodne književnosti može uočiti i u nadolazećim razdobljima u kojima pisci stvaraju svoja djela po uzoru na usmenu književnost ili u svoja djela inkorporiraju usmeno-književne oblike. U 18. stoljeću javlja se potreba za sustavnijim sakupljanjem književne baštine, kojoj možemo zahvaliti kulturno i duhovno bogatstvo naše zajednice.

Ovaj rad donijet će prikaz nematerijalne kulturne baštine popisane na području grada Kaštela, Splitsko-dalmatinska županija, Republika Hrvatska. Kaštela su se smjestila na lijepom i plodnom polju koje se prostire između Splita i Trogira. Sa sjevera ih zatvara Kozjak, dok se na jugu proteže more kaštelanskoga zaljeva, kojega zatvaraju (polu)otok Čiovo i poluotok Marjan. Tako nastalih sedam malih mjesta, od milja nazvanih sedam kaštelanskih sela danas tvore grad Kaštela koji broji preko 50.000 stanovnika.

U radu će biti prikazani običaji za vrijeme blagdana i svečanosti koji su bili uobičajeni na području Kaštela ranije ili su zadržani do današnjeg vremena. Također, rad će donijeti poezijske zapise karakteristične za ovo mjesto. Prilozi poezije koji se nalaze zapisani u ovom radu nastali su prikupljanjem i zapisivanjem iskaza kazivača i kazivačica koji su uglavnom u podmakloj životnoj dobi, kako bi se na taj način dao što autentičniji prikaz društvene svakodnevnice u ovom mjestu.

Za početak, kako bi stvorili što vjerniju sliku priča i običaja o kojima će biti riječ u radu, trebamo se ukratko upoznati sa poviješću ovoga mjesta i običajima koji se u njemu štuju, a za koje smatram kako će ponuditi pravo bogatstvo duhovnog nasljeđa.

Povijest Kaštela, možemo reći, započinje dolaskom Hrvata na obronke Kozjaka u sedmom stoljeću. Trogirski i splitski vlastelini su zajedno sa crkvenim velikodostojanstvenicima na obali mora izgrađivali kaštele kako bi zaštitili ljetinu i seljake. Tako utvrđeni dvorci – kašteli djelovali su kao utvrde među kojima su žitelji starih sela smještenih na padinama Kozjaka potražili utočište i sigurnost i izgradili nova utvrđena naselja. Oko šesnaest kaštela izgrađeno je sedam sela: Kaštel Štafilić, Kaštel Novi, Kaštel Stari, Kaštel Lukšić, Kaštel Kambelovac, Kaštel Gomilica i Kaštel Sućurac, koja su rasla, razvijala se i konačno spojila u grad Kaštela. Stanovnici ovoga područja od davnina bave se karakterističnim mediteranskim djelatnostima poljoprivredom, maslinarstvom i

vinogradarstvom, a samo je mjesto do današnjeg razdoblja zadržalo prepoznatljivu autohtonu dalmatinsku arhitekturu.[3]

Izbor područja o kojem će govoriti ovaj rad i proučavanje njegovih običaja donio mi je veliko zadovoljstvo jer su Kaštela rodno mjesto mojih baka i djedova, kao i mojih roditelja i mene. Iako je to malo mjesto, ima dušu i prekrasnu kulturnu baštinu, zanimljivu svim naraštajima.

U današnjem modernom vremenu, pod utjecajem urbanizacije i modernizacije, tradicijska kultura počinje polako gubiti na svojoj važnosti. Mnogobrojne pojave tradicijske kulture pojavljuju se u izmijenjenim oblicima i kontekstima te na taj način postaju nositelji novog, modernog nacionalnog, regionalnog i lokalnog hrvatskog identiteta. Upravo u svrhu očuvanja kulturnog identiteta grada Kaštela, prilažem ovaj rad u nadi da će moj doprinos barem malo uzvratiti za sve ono što mi je moj zavičaj pružio u dosadašnjem životu.

2. Vjerski život

2.1. Svi sveti

Božić svi živimo u toplini svojih okićenih domova, uz miris jelke pune šarenih kuglica i treperavih svjećica te uz miris bakalara i fritula koje u okrilju obitelji blagujemo prije božićne polnoćke.

Pripreme za dolazak i rođenje Malog Isusa u svim Kaštelima su započinjale već početkom studenog, na blagdan Svih svetih, koji se u Kaštelima naziva i Prvim Božićem. Kaštelanska su djeca započinjala koledati već na sam blagdan Svih svetih[4]:

Ja sam mali rebac,
doša sam vam krkelezat:
kogod smokvu, kogod grozdić,
na dobro vam doša prvi Božić. [5]

[3] http://www.kastela-info.hr/hr/kulturna-bastina (pristupljeno 20. kolovoza 2017.)
[4] O tome više: Dragić, Marko, *Svi sveti u hrvatskoj kulturnoj baštini*, Radovi Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost, XIV-XV, Sarajevo, 2012.-2013. str. 71.-80.
[5] Kazivač Stanko Dražin (1954., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.

Od toga dana se u Kaštilima uređuju kuće i okućnice, cipaju se i slažu drva te se počinju spremati namirnice koje će poslužiti za pripremu blagdanskih jela. Po kaštelanskim uličicama i u kućama se počinju pjevati božićne pjesme i sve već obuzima blagdansko raspoloženje, koje će potrajati sve do Božića i dolaska Malog Isusa. [6]

2.2. Advent

Ciklus božičnih blagdana započinje vremenom došašća, odnosno Adventom, četiri tjedna prije samog blagdana Božića. Četiri tjedna koja prethode Božiću simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. Advent je vrijeme posta, molitve i svekolike priprave za doček Božića. U adventu se nisu smjele održavati svadbe i veselja, nije se pjevalo ni igralo, niti se "gizdalo".[7] U Kaštelima se u tome razdoblju nisu održavala vjenčanja, a postojala je i prikladna narodna poslovica : „'Ko se oženi u Adventu – vodi ženu nekuntentu" („Tko se oženi u Adventu – vodi ženu nezadovoljnu").[8] Jednako tako, u tom se razdoblju nisu priređivali ni godišnji plesovi koji su u Kaštelima poznati kao *šerate*.

Prvi blagdani u ovom adventskom razdoblju su blagdani Svete Barbare, Svetog Nikole i Svete Lucije, čije se štovanje u ovom kraju održalo do danas. Upravo ovi blagdani najznačajniji su djeci, a u prošlosti su imali značajnu odgojnu ulogu. Poslušna bi se djeca nagrađivala bombonima, bademima i sličnim delicijama, dok bi se s druge strane neposlušne „nagradilo" šibom ili kapulom. Naravno, darove svojim najmlađima ostavljali su roditelji i to kriomice dok bi djeca spavala.

[6] Kazivačica Damjana Dražin, rođ. Juras (1945., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.
[7] Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, 2008: 415-416.
[8] *'Ko se oženi u Adventu – vodi ženu nekuntentu*, narodna je poslovica koju je kazao Mate Grgin (1936., Kaštel Novi), a zapisana je 2013. god u Kaštel Novome.

2.3. Sveta Barbara

Sveta Barbara iznimno je štovana svetica u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Njezin blagdan obilježava se 4. prosinca, a poznat je još i pod nazivima „Varin dan"[9] te „Mali Božić“[10]. Kult svete Barbare jedan je od najpoznatijih kultova svetaca, a posebno je zanimljiva činjenica kako se kult ove svetice štuje i u istočnoj i u zapadnoj crkvi. Sveta Barbara ubraja se u četrnaest Božjih pomoćnika[11].

Prema predaji ova svetica rođena je u Nikomediji u Maloj Aziji u 3. stoljeću. Otac joj je bio bogati trgovac purpurom. Kako je Barbara bila iznimno lijepa, otac je dao sagraditi visoki toranj kako bi je sakrio da je nitko ne vidi. Barbari su često dolazili prosci, no ona ih je sve redom odbijala. Jednom prilikom, dok je Barbarin otac bio na putu, Barbara je saznala za novu vjeru – kršćanstvo. Pozvala je vjerskog učitelja da je poduči novoj vjeri. Učitelj je u njen toranj stigao prerušen u liječnika, a Barbara je uskoro zavoljela i prihvatila kršćanstvo. Potom je pozvala majstora i zapovijedila da se na njezinom tornju napravi još jedan prozor i mramorni križ. Sada su se na tornju nalazila tri prozora koja su simbolizirala tri Božanske osobe – Sina, Oca i Duha Svetoga te križ koji je gledao na istok i simbolizirao otkupljenje grijeha. Kada se Barbarin otac vratio s putovanja i vidio što je Barbara dala napraviti, izvukao je mač da je pogubi ali ju je Sveta Djevica čudesno prenijela u planinu i tako joj spasila život. Nakon dugotrajnog mučeništva Barbaru je naposlijetku pogubio vlastiti otac. U trenutku kad je sišao s planine nakon što je pogubio svoju kćerku, udario ga je grom i od njega je ostao samo pepeo.

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi, svetoj Barbari obraća se za zaštitu od nagle i nepripravne smrti. Tada vjernici koji nisu u mogućnosti ispovjediti se i primiti bolesničko pomazanje mole:

[9] Varin dan naziv je za blagdan sv. Barbare koji se upotrebljava u Konavlima (Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, 2015: 159)
[10] Blagdan sv. Barbare označava početak ciklusa božićnih svetkovina (Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata,* 2015: 159)
[11] 14 svetih pomoćnika u nevolji jest skupina svetaca i svetica kojima se vjernici obraćaju moleći za zaštitu od bolesti i drugih nevolja.

"Učini, Gospodine, da posredovanjem svete Barbare prije smrti dobijem sakrament bolesničkog pomazanja!"[12]

Iako je kult svete Barbare izrazito rasprostranjen diljem Hrvatske, na kaštelanskom području djeca su se više darivala u vrijeme blagdana Svete Lucije i Svetog Nikole. U narodu je blagdan Svete Barbare ostao zapamćen po sijanju pšenice, gatanju i proricanju. Naime, žito pšenice postavi se u tanjuriće te se zalijeva svakodnevno. Žito će proklijati i zazeleniti se do Božića kada će se njime ukrašavati jaslice. Također, u Kaštelima se na blagdan Svete Barbare sije bob, blagoslovljavaju se različite grahorice i žitarice. U narodu se za blagdan Svete Barbare vežu sljedeće izreke:

„ Na svetu Barbaru, najbolji su bobi posijani."[13]
„ Kako vrime na Barbaru, tako četrdestet dana."[14]
„ Ako na Barbaru zagrmi barem jedan put, bit će grmljavine češće."[15]

2.4. Sveti Nikola

Blagdan Svetog Nikole obilježava se 6. prosinca. Prema predaji, sveti Nikola bio je svetac koji je živio u Maloj Aziji u 3. stoljeću prije Krista. Sveti Nikola poznat je kao zaštitnik siromašnih, pomoraca, mornara, trgovačkih putnika, trgovaca, putnika, ribara, zaručnika i djece. Nakon smrti roditelja, Nikola je postao svećenik te je svoj život posvetio molitvi i širenju vjere, a sav svoj imetak podijelio je siromasima.

O svetom Nikoli postoji nekoliko predaja, a najpoznatija je kako je jednom prilikom zaštitio tri djevojke čiji je otac bio presiromašan da bi im dao miraz i udao ih. Nikola je uzeo tri vreće i u svaku stavio zlatnike za djevojke te ih tako spasio od prostitucije.[16]

---

[12] https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/sveta-barbara-zagovornica-ljudi-u-situacijama-opasnim-po-zivot/ (pristupljeno 12. kolovoza 2017.)
[13] Kazivač Petar Dobrić (1950., Kaštel Novi), zapisano 2017. god. u Kaštel Novome.
[14] *Isto.*
[15] *Isto.*

„Uz blagdan Svetog Nikole u hagiografskoj baštini Hrvata vezuju se Nikolinjski ophodi u kojima osoba prerušena u svetog Nikolu u biskupskom ornantu s palicom i krampusa (đavola) s košarom, lancima, šibom i sl., da od doma do doma nagrade dobru, a kazne zločestu djecu“.[17]

Štovanje blagdana Svetog Nikole u Kaštelima nije se oduvijek obilježavalo. „Kaštelani blagdan Svetog Nikole (Mikule) zovu i *Mornarskin danon*“.[18] Večer uoči blagdana Svetog Nikole djeca čiste svoje čizmice i čarapice te ih vješaju na prozore kako bi sveti Nikola mogao ostaviti darove. Ako su djeca tijekom godine bila dobra i poslušna, sveti Nikola bi im u očišćene čizmice stavljao naranče, jabuke, suhe smokve, rogače, suvice, suhe šljive, orahe i bademe (u današnje vrijeme djeca daruju čokoladicama i bombonima), a ako su djeca tijekom godine bila neposlušna i nestašna, Krampus bi im u čizmicama ostavio šibu.

„U Kaštel Starom djeca se vesele svetom Mikuli jer im ostavlja darove u njihove bičve koje su dan ranije stavili da vise. Ukoliko bi djeca bila loša, dobila bi šibu.“[19]

Večer uoči blagdana, stariji Kaštelani djeci pričaju priče o dobrom svecu koji je poticao ljude da budu plemeniti. Tako predaju kako su, u starija vremena, potaknute primjerom plemenitog sveca, imućnije Kaštelanske obitelji iskazivale svoje milosrđe tako što su dijelile hranu sa siromašnijim obiteljima.

Kaštelani štuju svetog Nikolu Putnika, zaštitnika na putu i moru. O tome svjedoči i sljedeća molitva:

Sveti moj Nikola Putnik,

ti nam budi putnik,

ti nas čuvaj i na moru

i na putu i na kraju.

Čuvaj naše mornare,

[16] Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, 2015: 6.
[17] *Isto.* 6.
[18] *Isto.* 12.
[19] *Isto.* 12

naše ratare, naše putnike

koji putuju, vlakovođe,

traktoriste, motoriste, bicikliste

i sve one koji rade koji putuju,

čuvaj ih sveti moj Nikola...

Sačuvaj nas od pada,

udara, sudara, loma, poloma,

svake tragedije i nenadinje

i svakoga zla sačuvaj nas

ti moj sveti Nikola.

Kad putujemo, kad idemo,

kako idemo živi i zdravi,

da se opet živi i zdravi vratimo.[20]

2.5. Bezgrješno začeće Blažene Djevice Marije

Katolička crkva Djevicu Mariju štuje kao najuzvišenije stvorenje. Jedan od najvažnijih blagdana posvećenih Bogorodici jest bezgrješno začeće koje se obilježava 8. prosinca. „Bezgrješno Začeće izvorno je istočni blagdan čudesnog začeća a označava začeće same Marije u utrobi Majke Ane „*sine peccato originali*“, jedine koja je oslobođena od ljage istočnoga grijeha.“[21]

[20] Molitvu kazuje Karmen Carev kako navodi Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, 2014: 28

[21] Acalija, Sanja, *Župna crkva Bezgrješnog začeća Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću*, 2007: 75.

O dugoj tradiciji štovanja ovog velikog blagdana na području grada Kaštela govori činjenica kako se u Kaštel Štafiliću Blažena Djevica Bezgrješnog začeća štovala čak dva stoljeća prije nego što je donesena Dogma o Brzgrješnom Začeću 1854. godine. Na to ukazuju dokazi poput slike i drvenog oltarića iz XVI. stoljeća, kip iz XVIII. stoljeća te oltar i oltarna pala iz XIX. stoljeća.[22]

Danas, župna crkva u Kaštel Štafiliću posvećena je upravo Bezgrješnom začeću Blažene Djevice Marije, a sam se blagdan svake godine svečano slavi. Večer uoči samog blagdana Gospina slika postavlja se na glavni oltar, a sutradan, 8. prosinca, slika se umeće u dijelom srebni, a dijelom pozlaćeni okvir s vlastitim postoljem koji je posebno izrađen za procesiju. Samoj procesiji prethodi svečano misno slavlje na kojemu se pjeva život Blažene Djevice Marije.[23]

Majko Božja Bezgrešna Marijo,
posvećujem ti svoju dušu i tijelo,
sve moje molitve i poslove,
moje radosti i žalosti,
čitavu sebe i sve što imam.

Predajem ti se čitavim srcem
da budem rob tvoje ljubavi.
Predajem ti potpuno svoju slobodu
da se sa mnom poslužiš
u spasavanju ljudi i pomaganju
Svetoj Crkvi čija si ti Majka.

Od danas želim sve činiti s tobom,
po tebi i za tebe.
Znam da vlastitim snagama ne mogu
postići ništa, ali ti možeš učiniti sve
što je volja tvoga sina
i ti si uvijek pobjednica.

[22] *Isto,* 76.
[23] Kazivačica Jadranka Dobrić, rođ. Škunca (1953., Novalja), zapisano 2017. u Kaštel Štafiliću.

Zato te molim, Pomoćnice kršćana,
Majko Crkve, da moja obitelj,
moja župa, moj narod i čitava zemlja
budu uistinu Kraljevstvo tvoga Sina i Tvoje.
Amen.

2.6. Sveta Lucija

Blagdan Svete Lucije obilježava se 13. prosinca nizom narodnih običaja koji najavljuju predbožićno raspoloženje. U primorskim krajevima, na otocima te u Dalmaciji, štovanje zaštitnice vida, očiju, krojača, pisara, tkalaca, vratara i ratara izrazito je rasprostranjeno pa se tako ovaj blagdan na području Kaštela obilježava od najranijih vremena.

Uoči blagdana Svete Lucije koji se obilježava 13. prosinca, djeca bi u Kaštelima pred vratima ostavljala slamu i vodu za magarčića kojim dolazi sveta Luce. Običaj je u Kaštelima da se prati i zapisuje vrijeme tijekom 12 dana od blagdana Svete Lucije do blagdana Božića jer pučka predaja kaže da će u pojedinom mjesecu slijedeće godine prevladavati takvo vrijeme:

„Ako je na dan Svete Luce lipo vrime, sičanj je lip.
Drugi dan po Sv. Luci, kakvo je vrime takva će bit' vejača.
Treći dan, kakvo je vrime takav će bit' ožujak.
Četvrti dan, kakvo je vrime takav će bit' travanj.
Peti dan, kakvo je vrime takav će bit' svibanj...“[24]

Na blagdan Svete Lucije sijala se pšenica u čijem središtu se nalazila svijeća povezana hrvatskom trobojnicom. Pšenica simbolizira život kod kršćana, a ratari su sijanjem pšenice prizivali plodnost, blagostanje i obilje u nadolazećoj godini. Uz pšenicu se na stol stavljala

[24] Acalija, Sanja, *Božićni običaji u Kaštelima*, 1997: 41.

korpica ili "krtol" sa plodovima zemlje iz kaštelanskog polja, bez kojih naši preci ne bi mogli preživjeti...jabuka, orasi, suhe smokve, grančice bora i raznih voćki... [25]

Sveta Lucija, koja je uoči Božića dolazila na svom magarčiću, je od najstarijih vremena "ispod kušina, na podanku, ili na kvadrima o postelje" i u čarapama djeci ostavljala suve smokve, suvice, orije, bajame, mandarine, naranče i poneku šibu.

Točno u ponoć između 13. i 14. prosinca zazvonila bi crkvena zvona i navijestila približavanje Božića.

Ovi su se običaji u nešto drugačijem obliku zadržali do današnjih dana na području grada Kaštela. Danas sveta Lucija češće djeci ostavlja darove u vidu bombona, čokoladica ili novca, a često se nađe i poneka voćka.

2.7. Badnjak i Božić

Najradosniji kršćanski blagdan je Božić kojeg obilježavamo 25. prosinca. Na Božić slavimo rođenje Isusa Krista. „Glavni prepoznatljivi znakovi Božića su: badnjak, slama, zelenilo, jaslice i svijeće."[26]

Dan uoči Božića, 24. prosinca, zove se Badnjak. O etimološkom podrijetlu naziva badnjak izneseno je nekoliko teorija, a najčešća je teorija kako badnjak svoj naziv baštini iz starocrkvenoslavenskoga jezika te znači „bdjeti", „razbuditi se, biti budan", a također označava i „noćno stražarenje"[27] koje vezujemo uz iščekivanje Božića.

U katoličkom kalendaru, Badnjak označava dan prvih ljudi, Adama i Eve. Taj dan obilježen je pripremama za Božić, kako onim duhovnim tako i ovozemaljskim. Tako vjernici na ovaj dan poste, ali i pripremaju se za nadolazeći Božić - muškarci pripremaju drva i živinu za pečenje te većinom odmaraju dok su žene kuhaju, pripremaju jela i kolače te čiste kuću.[28]

„Badnjak je u folklornom pogledu najbogatiji dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, a po običajima, obredima i ophodima koji ga karakteriziraju može se podijeliti na: *Badnje jutro, Badnji dan* i *Badnju noć*. Badnju noć karakteriziraju: unošenje badnjaka, posipanje žitom

[25] Kazivačica Marica Zorica, rođ. Mijić (1939., Prugovo), zapisano 2013. god. u Kaštel Lukšiću.
[26] Rihtman-Auguštin, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, 1995: 47.
[27] Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, 2008: 68.
[28] Braica, Silvio, *Božićni običaji*, 2004: 11.

badnjaka i onoga koji ga unosi, slama, svijeće, molitva, večera, bor, jaslice, čekanje polnoćke, zdravice, čestitarski ophodi: koledanje, betlehemari, betlemašice, kabanari, posjete prijatelja i susjeda; odlazak na polnoćku.“[29]

Na sam Badnji dan trebalo se pripremiti sve što je potrebno za svečano rođenje Isusovo. Tako se na svečane stolnjake postavljala lovorova grana koja bi se okitila, dok je na stolu treperila zapaljena svijeća oko koje se širio miris jela koja se nisu smjela blagovati sve do večeri. Na Badnjak bi djeca kitila bor, a zatim bi čitava obitelj sudjelovala u postavljanju mahovine ispod bora, a na mahovini bi se napravile jaslice, štalica ili pećina, u koju bi se posložila Sveta obitelj.

Na Badnju večer domaćin bi, čuvajući stare narodne običaje, na ognjištu naložio badnjak[30], poškropio bi ga blagoslovljenom vodom i okadio bi ga tamjanom, a poškropio bi i sve prostorije u kući. Nad badnjakom se palila svijeća, a gasio ju je najmlađi član obitelji tako što bi kruh umočio u vino i to vino kapnuo na svijeću da je ugasi. Kod Kaštelana je i danas izreka: „Teško kući di na Badnju večer svića ne gori“.[31] Kaštelani su za badnju večeru objedovali zeleni ili bijeli kupus sa "suvican i suvin šljivan", a kod nekih se jela riba i na koncu *pršurate.*[32] Uz molitvu njihovih i naših predaka, koju su sva djeca od najmanjih nogu i u stara vremena znala napamet, uz zapaljenu svijeću, obitelji su u krugu svojih najbližih pjevale božićne pjesme, čitale Bibliju i čekale kada će začuti zvon zvona na zvoniku koje će ih pozvati na Svetu misu.

Nakon svečane Svete mise ili ponoćke, svi bi jedni drugima ispred crkve i pri povratku kući čestitali “Na dobro Vam došlo Porođenje Gospodinovo”. A ispred crkve bi mladići uz zapaljeni oganj ostali pričati po cijelu noć, dok bi se po ulicama čule božićne pjesme, vika djece i pucanje “iz važi sa garburon, maškuli i tondini”.[33]

Danas se drvo badnjak tradicionalno pali na Badnju večer, prije polnoćke, ispred svake kaštelanske župne crkve.

Nekoć su se, u kaštelanskom kraju, ljudi na Božić darivali poslasticama na bazi kruha. Djevojčicama se poklanjala poslastica koja se nazivala „guska“ i bila je simbol plodnosti. Također, ženskoj djeci darivala bi se i ličica (lutka ili lutkica) pripremajući ih tako za buduću

[29] Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata,* 2010: 230.
[30] U Kaštel Štafiliću su muškarci išli u polje po badnjake, tri velike tapine masline ili česmine (Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata,* 2008: 73).
[31] Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata,* 2010: 241.
[32] Običaj je u Kaštel Štafiliću 30. travnja 2007. g. zapisala Mandica Vujina, a kazivali su joj Lucija Vujina (djev. Gizdić, rođ. 1935. g.) i Miljenko Vujina (rođ. 1930. g.). kako navodi Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata,* 2010: 247.
[33] Kazivačica Ana Kuzmanić, rođ. Pavlov (1929., Kaštel Štafilić) , zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.

ulogu majke, dok se muškoj djeci darivao kolač koji se nazivao „luk“, a bio je u obliku oružja i poticao je na junaštvo.[34] O takvim običajima svjedoči sljedeća pjesma:

Slavu, slavu Božiću
na bile kolače
i na crno vino
nek' se veselimo.

Božiću, blagi dan
svak ti se veseli
koji je najdalje
kući se poteži.

Nikor jema majku
a nikor sestricu
nikor pod prstenom
mladu divojčicu.

Ustanite gori
mlade divojčice
i ajte mislit
luke i lučice.

Ako nećeš luku
umisi mi pavlića
ja van nadozivjen
blagi dan Božića.

Projdoše Božići
dojde Mlado lito
ja te ne darova
moja zlatna kito.

[34] Acalija, Sanja, *Božićni običaji u Kaštelima*, 1997: 44.

Projde Mlado lito
dojdoše tri kralja
kad se daruju
sva mila i draga.[35]

2.8. Silvestrovo

Silvestrovo ili Stara godina posljednji je dan u godini. Na taj dan služila se misa zahvalnica za sve darove u prošloj godini. Također, na taj dan u predvečerje običaj je bio kolendati, a išlo se k najbližoj rodbini. Stajalo bi se ispred zatvorenih vrata i pjevalo, tiho, ispod glasa:[36]

Zlatno grano od orija – Faljen Isus i Marija!
U kući Van srića bila – svaka srića i veseje!
Ovo su Van naše že(l)je – naše že(l)je ovd jubavi,
Naše že(l)je od jubavi, ke gojimo prema Vami.
Rodilo van uje, žito i lozica po gorica(h)!

Ove kante ostavimo – domaćina pozdravimo.
Domaćin je čovik pravi – među judin odabrani.
Niz Kaštila redon sela – poznaju ga sva vlastela.[37]

Ako bi u kući bila žena, onda bi se pjevalo:

[35] Acalija, Sanja, *Božićni običaji u Kaštelima*, 1997: 44-45.
[36] Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac - Kaštel Gomilica*, 1991: 256.
[37] Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac - Kaštel Gomilica*, 1991: 257.

Kad govori, pravo zbori – u ruci joj posal gori.

Otvorite ormarune – izvadite botiljune,

otvorite škafetine – izvadite bićerine.

Komu smokvu, komu roščić – na dobro Van doša Božić![38]

Uz navedenu kolendu, poznate su i sljedeće:

Došli smo van kolendati,

da nan date marendati,

kokod smokvu, kokod grozdić,

na dobro van doša Božić!

Po Božiću sveti Stipan,

po Stipanu sveti Ivan,

po Ivanu Svi Mladinci,

okrunjeni ki su svecin!

Otvorite vaše škuri

jer zebemo tu na buri,

u kuću nas vi primite

pa nan o tom nazdravite.

Otvorite ormarune,

izvadite botiljune,

[38] *Isto*, 257

rodilo van vino i ulje!

Da si zdravo kume (Duje)!
Zamirit se nima čemu –
pozdravjamo tvoju ženu!

Veselite se svi u licu –
pozdravjamo tvoju dicu!

U vrtlu van ruže cvatu –
pozdravjamo zeta (Matu)!

A sad vas ostavjamo
i najlipše pozdravjamo!

Sad Isuse budi faljen
po sve vike vika – Amen.[39]

Došli smo vam kolendrati
i Božiće sve nazvati
Po Božiću sveti Stipan,
po Stipanu sveti Ivan,
po Ivanu Svi Mladinci,
po Mladincin Mlado lito,

[39] Acalija, Sanja, *Božićni običaji u Kaštelima*, 1997: 45-46

rodilo van uje, žito,

rodila van marašćina,

i ostala vrsta vina,

A ti (Jerka), ne bud' lina,

ustani se sa komina

i donesi vrčić vina

i botiju arsi bursi

jer smo žedni kano Turci.

Otvorite armerune

izvadite botijune,

otvorite škafetine

izvadite biškotine.[40]

2.9. Nova Godina

Na Novu Godinu bio je običaj ići na čestitanje načelniku, župniku i glavaru sela. Načelniku se obično svirala glazba. Također su si ljudi čestitali međusobno, a ponajviše djeca rodbini i ponekim obiteljima. Mladići su na Mlado ljeto pjevali djevojkama pod prozorom:

Dobra večer Bog da,
vilo plemenita,
na dobro ti doša
dan mladoga lita.
u ljubavi živu
dva rumena cvita,
to je dušo moja dika,

[40] Acalija, Sanja, *Božićni običaji u Kaštelima*, 1997: 46.

poštenje i dika.
Ti za namon veneš,
ja za tobom gorim,
moja dušo draga,
da sa tobom gorim.
Projdoše Božići,
dojde mlado lito,
da ti pozdrav predam
moja zlatna kito.

Pozdrav je od usta,
a ljubav od srdca,
komu nije drago,
nek mu srdce ouca.
I zato veselo,
po sve danke stojim,
moja dušo draga,
kad s tobom govorim.
Želja me dovede,
a i ljubav isto,
ovdi je ružica
rumenoga cvita,
ka u liti cvate,
u zimi ne vene,
po kojoj se znadu
ljubavi srećne.

Ružica zlamenje
bilog lišca tvoga,
a ljubav je tvoja
sridu srca moga.
Ja u srdcu dušo,
moja željo mila,

da ti cvitak beren
i da ga uživan.
Još u srdcu mome
ima mnogo lita,
i zato je ljubav naša stanovita.
S ovim na divljenju,
željna željo moja,
evo dušo ovdi
virna sluga tvoja.[41]

Na Tri Kralja ili Vodokršće, pjevali bi mladići ovu pjesmu:

Dobra večer, Bog da,
draga dušo moja,
da ti dara poda
virna sluga tvoja.
Gospojo i vilo,
cvite od slatkosti,
urešenje moje,
kruno od liposti.
Evo nam projdoše
od Božića blagdani,
ali ne projde
ljubav među nami.
Projdoše Božići,
projde Mlado lito,
ja te ne darova,
moja zlatna kito.
Evo su nam došli
Vodokršća kralji,
kad se daruju
među sobom dragi.

[41] Ivasović, Don Frane, *Kaštel Stari - crtice iz njegove povijesti i života*, 2001: 237.

Moja dušo draga,
ja dara ne imam,
nego da ti srce
s ljubavlju darivam.
Zbogom, dušo moja,
zbogom, srce moje,
zbogom mi ostavaj,
vilo i gospojo.[42]

2.10. Sveta tri kralja

Sveta tri kralja katolički su blagdan koji se slavi 6. siječnja. Prema predaji, na taj su dan trojica kraljeva – Baltazar, Melkior i Gašpar posjetili malenoga Isusa u betlehemskim jaslicama kako bi mu prinjeli svoje darove – tamjan, zlato i plemenitu mast. U kaštelanskom se kraju ovaj blagdan očuvao dosljedno tradiciji koja je prevladavala tijekom ranijih vremena.

Dan prije svetkovine ovog blagdana, 5. siječnja, na ranojutarnjoj tihoj misi blagoslivlja se voda kojom potom svećenik u pratnji ministranata kreće u blagoslov kuća. Nosi se kadinjak i kadi se prostorije u kućama. Za vrijeme obreda blagoslova običaj je da gori božićna svijeća. Nakon blagoslova domaćin dariva svećenika i ministrante novcem, no nekada ranije umjesto novca darivali su se prigodnom, božićnom hranom.

Na sam blagdan Tri kralja, puk se okuplja na svetkovini sv. mise nakon koje se blagoslivlja župna kuća. Sveta tri kralja, ili Bogojavljenje, ili Vodokršće predstavljaju završetak božićnih blagdana. Nekada se taj blagdan zvao Tri mudraca od istoka. Badnjak koji se stavljao na Badnju večer da malo gori s ostalim drvima dogorio bi na Tri kralja. To je značilo da su božićni blagdani završili. Toga dana iz kuće se iznosi i božićni bor. Posjeti obitelji, prijateljima, susjedima u božićno vrijeme i blagoslov vode na Bogojavljenje kraj su radosnih, božićnih blagdana.[43]

[42]Ivasović, don Frane, *Kaštel Stari - crtice iz njegove povijesti i života*, 2001: 237 – 238.
[43] Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, 2007: 98.

TRI KRALJA JAHAHU

Tri kralja jahahu
S onih sunčanih stran'
Tri dana nošahu
Mir, zlato i tamijan.

Tri kralja dođoše
Pred grad Jeruzalem
Pitajuć ga za mjesto
Gdje se rodi Isus.

Mariji rekoše:
zdravo, oj Djevice,
Zdravo, oj Majčice,
Nebeska kraljice

Isus digne ruke,
Drago im hvaljaše,
I nebeske dvoje
Njima obećaše. [44]

NARODI NAM SE

Narodi nam se Kralj nebeski,
Od Marije čiste Djevice.
Pripjev:
Na tom mladom ljetu veselimo se,
Mladoga Kralja mi molimo!
Po njemu slijedi sveti Stjepan,
Prvi mučenik Gospoda Boga.

[44] Kazivačica Ana Kuzmanić, rođ. Pavlov (1929., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.

Sveti Ivan preljubljeni,
Među apostole preodabrani.
Malu dječicu pomoriše,
Za ime Božje kao ovčice.
Obrezovanje, što se govori,
Nam za spasenje imenuje se.
Sveta Tri Kralja dare nose,
Tamjan i zlati, plemenitu mast.
Danas se krsti Krist na Jordanu
Krštenje svoje s njime slavimo.
O mi svi božji krštenici,
Mladome Kralju dare nosimo.
Hvaljeno budi sveto Trojstvo,
Hvalu svi dajmo Gospodu Bogu.
Daj nam Bog zdravlje,
k tomu veselje,
Na tom mladom ljetu
svega obilja! [45]

2.11. Veliki tjedan

Najvećem kršćanskom blagdanu, Uskrsu, prethodi Veliki tjedan, koji traje od Cvjetnice do Uskrsa. Tijekom Velikog tjedna službe Božje obilježavale su se posebno svečano.[46]

Na Cvjetnicu se blagoslivljaju maslinove grančice koje bi se poslije stavljale u kuću da unesu radost i blagostanje u obitelj. Od Cvjetnice navečer počinje propovid koja traje kroz čitav Veliki tjedan. [47]

Mladići su, na Cvjetnicu, djevojkama pjevali ovu pjesmu:

[45] Kazivačica Ana Kuzmanić, rođ. Pavlov (1929., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.
[46] Marko Dragić, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, 8, Filozofski fakultet Split, 2015., str. 155-183.
[47] Kazivač Ante Kuzmanić (1943., Kaštel Novi), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.

Evo lipo premaliće
meni ovdi u radosti,
prikazuje tvoj´ obličje
sladkog lišca u liposti.
Ti si želja srdca moga,
nadarena u ljubavi,
ti ufanje draga tvoga
koji s tebe ovd´ boravi.
Ti si lipa rusulica,
ti si sladko dobro moje,
o pribila golubice,
sve najdraže lišce tvoje.

Tvoje sladke jabučice,
nakićene lipog cvića,
cvatu kano dvi ružice,
kad je u vrime premalića.
Ti si lipa nad sve ine,
gizdavo je tvoje lišce,
tvoj´ liposti ni promine,
sladka i mila ma dušice.
Al´ kako te puno ljubim,
lipa vilo i gospojo,
noć i danke ovdi trudim
zarad tebe zlato moje.

Ti nevirna nemoj biti,
a tebe ću ja ljubiti,
ostaj zbogom stoj u miru,
zadajem ti tvrdu viru. [48]

[48] Kazivač Vlado Radunić (1930., Kaštel Novi), zapisano 2013.god u Kaštel Novome.

Postojali su i običaji kada bi mladići krali cvijeće iz vrtova i noslili ih svojim djevojkama kako bi ih zadivili. Posipali bi mi dvore cvijećem, naročito vijolom – ljubicom- i ovako pjevali:

Evo anđel pred očiman,
jest moj anđel znam doisto,
cvitak nosi za prsiman,
s kojim kaže mlado lito.
Od ljubavi Bože mili,
pošlji meni zgor s nebesa,
ovoj lipoj mojoj vili, cvit
anđelski od uresa.
Nek izajde nakićena,
rajskim cvićem od liposti,
među ostale divojčice,
u nje lipi cvit mladosti.
Svim deklicam nek je dika,
nje lipota privelika,
nek nakiti lipo lišce,
na dobro joj dan Cvitnice.
Neka misec, svitle zvizde,
neka kitu moj deklicu,
i lipotu nje nagizde,
kad osvane na Cvitnicu.
Neka lipost nju odiva,
Kako žarko sunce siva,
ev' izberi cviće milo,
koj' ugodno tebi vilo.
Uzmi cvitak ma ljubavi,
ter prem' srcu njega stavi,
teb' ga daje drago tvoje
za obiližje od ljubavi.
S njim ti dajem srce moje,

da g' uživaš ma gospojo,
ovo cviće moj' rumeno
tebi vilo, moj' danice.
Ter s njim drago moj' žuđeno
na Cvitnicu okiti se,
golubice ma gizdava,
urešeni žilju bili.
Ti si dika moj' i slava,
nad sve vile ke mi omili,
o lipoto meni mila,
svitla moja o danice.
Ja ostavljam tvoje lišce,
zbogom bila golubice,
da počivaš u radosti,
dok ti svane dan Cvitnice.
Mili, dragi moj pokoju,
primi na dar ljubav moju,
na nebu su sve zvizdice,
zbogom bila golubice.[49]

U čitavim Kaštelima je u Velikom tjednu bilo važno očistiti i urediti okućnicu, što je predstavljalo pročišćenje čovjekova tijela i duše prije Uskrsa.

U Kaštelin bi judi rekli da se u "te dane samo vrtu oko kuće", a na sam Veliki četvrtak "bi se ravno u podne veživala sva zvona i od onda su bili zabranjeni svi teški i fizički posli u poju i oko njega, a radili su se niki manji posli oko kuće. Jedan od važniji i veći posli u te dane bija je pritakanje vina, ča se najčešće činilo na Veliki petak." I danas postoji uzrečica "Sve šta popiješ na Veliki petak, gre ti ravno u krv!".[50]

Na Veliki četvrtak bi se sva ogledala u kući pokrivala krpan, jer se govorilo da ako pogledaš u ogledalo u te dane, može ti se dogodit da ugledaš samega sotonu, a to niko nije

[49] Kazivač Vlado Radunić (1930., Kaštel Novi), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.
[50] Kazivač Ante Kuzmanić (1943., Kaštel Novi), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.

tija doživit. Ni curice i divojke se u te dane nisu smile ogledavat, ča se reče, morale su postit od ogledavanja. Jilo se malo, a post je prilazija u nemrs bez vode, puno se molilo i išlo u svako doba dana u crikvu.[51]

Inače, Veliki četvrtak je dan spomena na Isusovu Posljednju večeru, koju je prije muke proslavio sa svojim učenicima, kojima je ostavio tri dara: euharistiju, tj. misu i pričest, svećeništvo u Crkvi i simboličku pouku o važnosti bratske ljubavi. Na taj dan su svećenici u crkvama posvećivali Sveto ulje i neposredno podsjećali na Isusovo pranje nogu apostolima tako što su prane noge dvanaestorici muškaraca, tzv. "apostola".

Po crkvama bi se pripremali Božji grobovi u koje bi se polagao kip mrtvog Isusa. U svakoj kaštelanskoj crkvi smjestio bi se podno nekog od pobočnih oltara. Bio bi to najčešće drveni sanduk, često pozlaćen i ukrašen, okićen raznobojnim tkaninama.[52]

Oko greba su se stavljale šterike i lumini, a sve žene bi donile od doma vijole, đirane, šparoge i snig ča je bilo posađeno u pitarima i u važima, pa bi se to sve stavljalo oko greba da izgleda ča lipšje. Za kićenje greba bila su zadužena dica ča su od najranije ujutro išla po mistu i derala se "Ko jema šenice, graja i sočivice neka nosi na Božji grebac", a onda bi žene dale ti graj i šenicu, pa bi se i to stivalo među šterike i lumine. Mi dica smo to guštali činit, a nikako nas je bilo i straj vidit one puste sviće kako plamcaju među pustin cvićen...Svi su dolazili na Božji greb i svak bi ostavija cviće i lemozinu, koliko je ko moga. A bija je običaj i čuvat greb, a čuvari greba su se minjali svako malo.[53]

U Kaštelima je na Veliku srijedu, četvrtak i petak zabilježen "baraban"- običaj udaranja štapovima i šibama po crkvenim klupama na spomen Barabinog imena, čime se dočaravala grmljavina koja je nastala nakon Isusove smrti. [54]

„Na Veliku srijedu predvečer pjevali su se psalmi i štenja što smo mi nazivali »baraban« (baraban je bio lupanje šibicama itd. po pločniku i klupama). Tada bi nastala velika buka i šušur. [...] Djeca bi obično nosila tanke šibe i njima tukli po pločniku."[55]

---

[51] *Isto.*
[52] Kazivačica Marija Juras, rođ. Dujmov (1953., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.
[53] Kazivačica Marija Juras, rođ. Dujmov (1953., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.
[54] Sanja Acalija, *Uskrsni običaji u Kaštelima*. U: Kaštelanski zbornik 7, Kaštela, 2003., str. 114.
[55] Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac - Kaštel Gomilica*, 1991: 258.

Ti su štapovi bili izrađeni od trsa iz starog vinograda ili od grana masline ili gloga, a šibama se po crkvenim klupama tuklo toliko dugo dok se ne bi izlomili. Taj se čin nazivao "tući barabana", jer naziv podsjeća na Barabu, sudionika Isusova procesa pred rimskim upraviteljem Poncijem Pilatom.

Dici nisu dali nosit šibe i šćape u crikvu, jer bi satrali sve klupe dok bi po njima tukli. Ali muški bi se snašli, pa su šibe sakrivali u očeve i didove kaparane, ili bi ji zadili u dno od postola, pa pokrili gaćan, a niki bi ji sakrili na posebna mista u crikvi kad ji niko ne bi vidija, pa bi ji vazeli kad in je tribalo tuć po klupama.[56]

2.12. Uskrs

Uskrs je najveći kršćanski blagdan koji slavi uskrsnuće Isusa Krista. Običaj je da se na taj dan, uz bogatstvo uskrsnog stola, okupe članovi obitelji i u miru doma uživaju jedni uz druge.

Domaćice bi za Uskrs bojile jaja, pekle meso i slatkiše. Na nedjeljnu misu, najčešće ranu, donosila bi se hrana u košarici kako bi ju svećenik blagoslovio. Najčešće se nosila sirnica i jaja. Na Uskrs su ljudi čestitali jedni drugima sa: „Na dobro van došlo sveto Uskrsnuće!“, a oni bi onda odgovorili: „I vami na spasenje.“ Uskrs se slavio tri dana, međusobno su se posjećivali prijatelji i rodbina.[57]

NA USKRS

Dobro jutro, Bog da
ovi dan Uskrsa,
nu poslušaj dušo
glas iz moji prsa.

[56] Kazivačica Marija Juras, rođ. Dujmov (1953., Kaštel Štafilić), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.
[57] Kazivačica Jela Gotovac, rođ. Listeš (1943., Vinovo Gornje), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.

Evo sam ja ovdi
na ovi dan Uskrsa,
okrit ću ti ljubav
ja na moja usta.
Pozdrav je od usta
ljubav je od srca.
Komi drago nije
nek mu srce puca.

A mene će draga
sada poslušati,
i u srcu svome
rado me imati.

Otvori penžere
bila dvora toga
jerbo želim dušo
razgovora tvoga. [58]

2.13. Gospa Karmelska

Blagdan Gospe Karmelske, koji se obilježava 16. srpnja, jedna je od najrasprostranjenijih Marijinih pobožnosti u Dalmaciji. U Kaštelima se ovaj blagdan izuzetno dugo obilježava u Kaštel Štafiliću, u župi Bezgrješnog začeća Blažene Djevice Marije te u Kaštel Kambelovcu, u župi Sv. Mihovila.

[58] Kazivač Nikola Gotovac (1937., Kaštel Novi), zapisano 2013.godine u Kaštel Novome.
Na dan Uskrsa, u zoru mladići ovu pjesmu pjevaju djevojkama pod prozorom. To je bio karakterističan običaj na blagdane u proljetnom razdoblju. Na taj način čestitali su im blagdan, a čestitke su bile u poetsko-proznoj ili u glazbenoj formi.

U navedenim mjestima običaj je da svečanom misnom slavlju prethodi procesija, u kojoj mladići u narodnim nošnjama i bosonogi, centrom mjesta pronose lik Gospe od Karmela zazivajući Majku Božju u zajedničkoj molitvi.

Bego (1991) navodi kako se svetkovina Gospe od Karmena najsvečanije slavila u Kambelovcu, ne samo radi procesije nego i radi promenade, vatrometa, koncerta na Brcu i primanja u goste prijatelja i rodbine iz drugih mjesta.[59]

Nadalje, Bego navodi kako se nekoć blagdan Gospe od Karmena slavio s osminom, tj. osam dana poslije blagdana s određenim molitvama, pred njezinim kipom koji je stajao „nasrid crkve“. Tu bi se na stalku namjestio podij. Na uglovima toga podignutog podija stajali su drveni stupići ovijeni zelenilom, umjetnim cvijećem i zastavicama. Na vrhu tih okićenih stupića stajali su mali pozlaćeni drveni anđelčići koji su držali vijenac od spletenog umjetnog cvijeća. U sredini toga okićenog podija, na čvrstom drvenom tronu koji je nadvisivala kruna od raznobojnog cvijeća, bio je Gospin kip odjeven u karmelićansko odijelo, sa zlatnom krunom na glavi na kojoj je bilo mnogo zlatnog nakita nanizana na čvrstoj metalnoj žici.[60]

U Kaštel Kambelovcu zapisane su sljedeće pjesme koje su se tradicionalno pjevale, i pjevaju se i danas u čast Gospi Karmelskoj:

HIMNA GOSPI OD KARMELA

1. *Karmel gore svijetla kruno,*
   dobra Majko, čuj nam glas.
   Ljepša si od sunca puno,
   svrni pogled blag na nas!

   Pripjev:

   Gospe sveta od Karmela!
   Kambelovca ti si spas!

[59] Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac - Kaštel Gomilica*, 1991: 266.
[60] *Isto,* 266.

Ti si slava našeg sela.
Ti si Majka sviju nas.

2. *Divna nekoć Karmel gora*
   Ilijin je bila stan,
   tvoj mu lik je, zvijezdo mora,
   u oblaku bio dan.

3. *Karmelsko je sveto brdo*
   tebi Gospe diglo hram,
   da u njemu srce tvrdo
   smekšat može vjere plam.

4. *Na Karmel su čete ljudi*
   sa svih strana znale doć.
   Boli duše, rane ćudi
   liječila ti, Majko, moć.

5. *Braća Gospe od Karmela*
   svijetom šire tvoju čast.
   Rimski pape vedra čela
   tvoju, Majko, brane vlast.

6. *Pređi naši – oci, majke,*
   Kambelovca cijelog puk,
   tebi slahu riječi slatke
   da ih, Gospe, vodiš svud.

7. *Kambelovac uvijek vjeran*
   k tebi, Gospe, hrli sad,
   moli ti se, skrušen, smjeran
   tjeraj od njeg svaki jad.

8. *Čuvaj, Majko, naše selo!*
   Krijepi slabe, trijebi zlo!
   Stvori od njeg remek-djelo,
   srećom pokrij sve mu tlo!

9. *Zdravo budi, Djevo sveta!*
   Krasna zvijezdo mora, ti!
   Strah si dolje pakla kleta!
   Gore nek te dvore svi!

10. *Daj nam, Gospe, život sveti.*
    Duša naših vječni spas,
    da nam srce k nebu leti
    gdje si ti i rajski kras.[61]

GOSPI OD KARMELA

1. *Slavna Gospe od Karmela – zaštitnice našeg sela,*
   diko naša i anđela – pozdravlja te zemlja cijela.
   Pripjev:

   Moli za nas Gospe od Karmela – zaštitnice naša premila!

2. *Ko Karmel si uzvišena – rajskim sjajem ukrašena,*
   sve miline napunjena – o kraljice okrunjena!

3. *Ti si zvijezda suznog kraja – melem naših uzdisaja,*
   zora sreće, vrata raja – od sunčanog ljepša sjaja!

[61] *Isto*, 277-278

4. *Na obranu ti si stala – tvoj škapular kad si dala,*
   za znak spasa, Majko, hvala – izbavi nas od svih zala!

5. *Zdravo, silna pobjednice – svih kršćana pomoćnice,*
   naša draga odvjetnice – ukaži nam milo lice!

6. *Mili pogled k nama svrati – dobre čuvaj, zle obrati,*
   budi svima dobra mati – ne daj da nam srce pati.

7. *Tvoj škapilar plemeniti – nek nam žarka srca kiti,*
   nek nam dušu, tijelo štiti – na pomoć nam s njime hiti.

8. *Čuj nam, Gospe, vapaj vreli – ti se od nas ne odijeli,*
   blagoslov nam svoj podijeli – čuvaj selo i svijet cijeli.

9. *Blagoslovi naše trude – mlade, stare, žene, ljude,*
   svak utješan neka bude – svi ti, Majko, srca nude.

10. *Ti si nama slatka nada – i kad smrt nam tijelo svlada*
    naše duše vodi tada – gdje beskrajna sreća vlada.[62]

U Kaštel Štafiliću u čast Gospi Karmelskoj pjevaju se sljedeće pjesme:

GOSPE RIBARA TEŽAKA

Gospe,

slušaj šapat mora, jecaj škrapa, drhtaj broda,

[62] *Isto*, 278-279.

Ti posveti naša polja, da nam uvik bude roda.

Gospe, slušaj vapaj bure koja neda živit, spati,

Te odagnaj dane sure i bonacu hridi vrati.

Gospe ribara, težaka, Gospe, naša divna mati!

Neka zasja Tvoja zraka, mole te, ponosni Hrvati!

Gospe, gledaj suve mriže, parangale, vrše, osti,

ribar šuti, gnjev ga stiže i običnim danom posti.

Gospe, spasi našu viru, široki su ti Hrvatski žali.

Gospe, kaži pute k miru da nas sutra ne prikriju vali.

Gospe, kaži pute k miru da nas sutra ne prikriju vali.[63]

MAJKO LJUBEŽLJIVA

Majko ljubežljiva, kraljice raja,

utjeho naša sred zemnog vaja.

Uz pjev anđeoski, čuj pozdrav mio:

Zdravo Marijo! Zdravo Marijo!

Djevice presveta, vodi me brani;

[63] Kazivačica Vinka Lipovac, rođ. Osibov (1941., Kaštel Štafilić), zapisano 2017. god. u Kaštel Štafiliću.

budi mi zvijezda, budi mi spas.

Ako me ljubav, ne prati tvoja,

zalutat Majko, duša će moja.

Kada u luku, stigne mi lađa,

koju će vodit drag pogled tvoj,

klicat će tebi, vesela, sretna,

dat ću ti hvalu i poklik svoj.[64]

POSVETNA MOLITVA GOSPI OD KARMELA

Blažena Djevice, Majko i Kraljice Karmela, posvećujem se tebi iz zahvalnosti i ljubavi;

Obećajem ti služiti u djetinjoj ljubavi i vjernosti.

Po Tvome uzoru hoću u vjeri i ljubavi slijediti Tvoga Sina, Isusa Krista.

Želim poput Tebe molitvom, žrtvom i djelotvornom ljubavlju služiti Bogu i ljudima.

Poslušaj dobra Majko, moje obećanje i primi ga milostivo.

Daj mi milost da pod Tvojim okriljem ustrajem u vjernosti Kristu i njegovoj Crkvi.

Amen.[65]

[64] Kazivačica Katica Klišmanić, rođ. Krokar (1950., Kaštel Kambelovac), zapisano 2017. god. u Kaštel Štafiliću.
[65] Kazivačica Lada Šoda, rođ. Pera (1967., Kaštel Štafilić), zapisano 2017. god. u Kaštel Štafiliću.

3. Vjerska usmena lirika

„Usmene su lirske pjesme stalna pratilja narodnih obreda i običaja, a vjerovalo se da će magičnost obreda i pjesama ispuniti određene želje i molbe puka. Motivski je svijet obrednih pjesama raznovrstan i varira od svjetovne mitske do vjerske usmene lirike.“[66] Kontinuitet vjerske usmene lirike u hrvatskoj književnosti možemo pratiti od 13. stoljeća pa sve do današnjih dana. S obzirom na to da su Hrvati tijekom svoje nacionalne povijesti pretrpjeli mnogobrojne nedaće, nastali zapisi vjerske lirike su nam još jedan od dokaza koji svjedoče o dubokoj religioznosti hrvatskoga katoličkoga puka. Sukladno razdobljima na koje je podjeljeno crkveno vrijeme jedne godine, u usmenoj hrvatskoj književnosti vjersku liriku dijelimo na adventske i božićne molitvene pjesme, korizmene i uskrsne molitvene pjesme te pjesme posvećene svecima.

3.1. Adventske i božićne pjesme

Riječ advent dolazi od lat. riječi *adventus* i označava dolazak, tj. početak slavljenja pripremnog razdoblja pred Božić. Običaj obilježavanja ovog razdoblja potječe iz 4. stoljeća. Advent je vrijeme molitve i posta te se u ovom razdoblju nije slavilo, plesalo i pjevalo. Za vrijeme adventa u crkvama se održavaju svete mise *zornice* na kojima se moli i pjeva u čast Majke Božje.[67]

Dolaskom Božića u vjerskim se pjesmama ogleda veselje jer se rodio Isus Krist, Spasitelj i Otkupitelj svijeta. U takvim je pjesmama iznimno značajan lirski efekt, a jezik je prepun emocionalnosti, simboličnosti, slikovitosti i konkretnosti.[68]

U pjesmi *Svim na zemlji* lirski subjekt obznanjuje sreću zbog dolaska Sina Božjega: *hvali, diči Boga, / Što je posl'o Sinka svoga.* Kazuje kako svi ljudi na zemlji s nestrpljenjem i

[66] Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, 2007: 369.
[67] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 2008: 129.
[68] *Isto,* 143.

dobre volje iščekuju dolazak Boga te se za Njegov dolazak pripremaju na poseban, dostojanstven način: *svaka duša, / Grijeha neka već ne kuša.*

SVIM NA ZEMLJI

Svim na zemlji mir, veselje,
Budi polag Božje volje.
To sad Nebo navješćuje
I glas s neba potvrđuje.

Dobre volje svaka duša,
Grijeha neka već ne kuša
Nego hvali, diči Boga,
Što je posl'o Sinka svoga.

Sinka svoga, Boga moga,
S Ocem, Duhom jednakoga
Duhom Svetim začetoga
Od Djevice rođenoga. [69]

Pjesma *Oj, pastiri* opjevava rođenje Spasitelja u betlehemskoj štalici. Lirski se subjekt obraća pastirima i govori im kako je s neba sišao Bog kako bi spasio čovjeka od grijeha: *S neba siđe dolje radi grešnika, / Rodi se u štali radi čovjeka.*

OJ, PASTIRI

Oj pastiri, čudo novo,
Niste nigda vidjeli ovo:
U jaslicam prostim rodio se Bog
Koji s neba siđe radi puka svog.

[69] Kazivačica Filka Tadin, rođ. Vujina (1944., Kaštel Kambelovac), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.

Betlem, evo nije daleko,
Znajte da vam istinu rekoh:
U štalici prostoj leži Djetešce,
Na slamici oštroj kao Janješce.
Ljubav Božja prevelika
Primi pravu put čovjeka;
S neba siđe dolje radi grešnika,
Rodi se u štali radi čovjeka. [70]

Pjesma *O Betleme* govori o slavnom gradu Betlehemu u kojemu se od čiste Djevice Marije rodio Isus roda Davidova.

O BETLEME

O Betleme, grade slavni od Boga
Najveći si ti od grada svakoga
Jer iz tebe nam izađe vojvoda
Isus dragi, Davidova poroda.

Marija ga, Djeva čista, porodi
I u jasle ona njega položi.
Dostojno se ona njemu poklanja
I s veseljem srca svoga pozdravlja. [71]

U pjesmi *Danas se čuje* također se svečano slavi rođenje *nebeskog Djetešca* koje je došlo spasiti ljude: *Ovo je Janje ono milo / Koje je sav svijet izbavilo*.

[70] *Isto.*
[71] Kazivačica Anđelka Miletić, rođ. Sobin (1944., Kaštel Gomilica), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.

DANAS SE ČUJE

Danas se čuje događaj novi
U zemlji našoj i jeste ovi
Braćo pastiri, pohitite
K Betlemskoj štali i vidite

Jedno nebesko Djetešce,
U krilu Majke Djevice.

Ta vam se sreća danas dogodi
Što vam se Janje Nebesko rodi
Ovo je Janje ono milo
Koje je sav svijet izbavilo

Jedno nebesko Djetešce,
U krilu Majke Djevice! [72]

3.2. Korizmene i uskrsne pjesme

Korizma obuhvaća četrdeset dana prije Uskrsa, a počinje na Čistu srijedu i završava na Veliki petak. Korizmene i uskrsne molitvene pjesme molile su se od Čiste srijede do Uskrsa[73], a karakterizira ih opjevavanje Isusove muke, razapeća i uskrsnuća. Pjesme su prožete izrazito snažnim osjećajima tuge i žalosti zbog smrti Isusa Krista, ali i osjećajima pokajanja, radosti i sreće zbog uskrsnuća i vječnoga života.

U pjesmi *Puče moj* lirski subjekt, tj. osoba Isusa Krista obraća se narodu koji ga je izdao i poslao na križ. Pita se: *što učinih tebi / ili u čemu, ožalostih tebe?* Govori o svom

[72] Kazivačica Anđelka Miletić, rođ. Sobin (1944., Kaštel Gomilica), zapisano 2013. god u Kaštel Štafilићu.
[73] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 2008: 152.

životu i djelima koje je činio kako bi spasio narod od gijeha i podario mu slobodu i nezavisnost: *Ja izvedoh tebe iz Egipta ; Ja pred tobom otvorih more ; Ja pred tobom idoh u stup oblaka ; Ja hranih tebe u pustini manom ; Ja tebe napojih vodom spasenja iz stijene ; Ja radi tebe potukoh kraljeve kananejske ; Ja dadoh tebi žezlo kraljevsko ; Ja uzvisih tebe velikom moći* te govori o izdaji koju mu je njegov narod pružio kao odgovor na njegova dobra djela.

PUČE MOJ

Puče moj, što učinih tebi
ili u čemu, ožalostih tebe?
Odgovori meni!

Ja radi tebe bičevima udarih Egipat
s prvorođencima njegovim,
a ti mene predade, da me bičuju. Puče moj...

Ja izvedoh tebe iz Egipta
potopivši Faraona u more Crveno,
a ti mene predade glavarima svećeničkim. Puče moj...

Ja pred tobom otvorih more,
a ti otvori kopljem bok moj. Puče moj...

Ja pred tobom idoh u stup oblaka,
a ti mene odvede u sudnicu Pilata. Puče moj...

Ja hranih tebe u pustini manom,
a ti mene udari zaušnicama i bičevima. Puče moj...

Ja tebe napojih vodom spasenja iz stijene,
a ti mene napoji žući i octom. Puče moj...

Ja radi tebe potukoh kraljeve kananejske,
a ti si tukao trstiku glavu moju. Puče moj...

Ja dadoh tebi žezlo kraljevsko,
a ti dade glavi mojoj krvavi vijenac. Puče moj...

Ja uzvisih tebe velikom moći,
a ti mene objesi na drvo križa. Puče moj... [74]

Pozdrav križu jest misaona pjesma u kojoj lirski subjekt, odnosno vjernik promišlja o muci i smrti Isusa Krista. Izražava bol i tugu nad Isusovom sudbinom te iskazuje zahvalnost za Njegovu žrtvu kojom je iskupio grijehe čovječanstva: *Klanjam Ti se o Isuse, zbog mene trpiš tešku bol, / Krvlju pereš grijehe moje, čistiš rane duše moje.*

POZDRAV KRIŽU

Zdravo Križu uzvišeni, velika je slava tvoja,
na tebi je Krist raspeti, Isus dragi, ljubav moja!
Ljubim tebe Križu sveti, gorka muko Isusova,
tu na tebi razapeti, moj je Isus prepun rana!

Gledam Križ i razmišljam, kako Isus bolno pati,
za tu ljubav preveliku, želim Njemu srce dati!
Klanjam Ti se Kriste dragi, dok promatram rane Tvoje,
tu na Križu razapeti, izbriso si grijehe moje!

Klanjam Ti se o Isuse, zbog mene trpiš tešku bol,
Krvlju pereš grijehe moje, čistiš rane duše moje.
Zdravo Križu uzvišeni, na kom trpi Isus Bog,
u mom vrtu zasađeni, u dubini srca mog! [75]

[74] Kazivačica Anita Zorica (1979., Kaštel Lukšić), zapisano 2015. god u Kaštel Lukšiću.
[75] Kazivačica Anita Zorica (1979., Kaštel Lukšić), zapisano 2015. god u Kaštel Lukšiću.

Pjesma *Ispovidajte se Gospodinu*, jer je dobar poziva vjernike da svoj život posvete Bogu, da mu vjeruju i slave Ga jer je dobar i milostiv.

ISPOVIDAJTE SE GOSPODINU, JER JE DOBAR

Ispovidajte se Gospodinu, jer je dobar,
jer je u vike milosrje njegovo.
Ispovidajte se Bogu bogovâ,
Ispovidajte se Gospodinu gospodâ,
Ispovid'te se Gospodinu jerbo je dobar,
jer je u vjeke milosrđe njegovo.
Slavite Gospoda, jer je dobar,
jer je u vike milosrđe njegovo. [76]

3.3. Pjesme posvećene svecima

Vjerske lirske pjesme su molitve koje se upućuju svecima i sveticama Božjim kao molbe za zdravlje, sreću, uspjeh, blagoslov, kao zahvala za uslišane molitve ili kao preporuka.[77]

U pjesmi *Anđele čuvaru* lirski subjekt zaziva svoga čuvara te mu zahvaljuje na danim darovima: *Dušu mi prosvjetljuješ, / Prijateljem, tješiteljem, / Bratom mojim postaješ!*

ANĐELE ČUVARU

Anđelu čuvaru,
O čuvaru moje duše,

[76] *Isto.*
[77] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 2008: 177.

Što u lijepom nebu sjać,
Kano čisti blagi plamen,
Uz tron Božji prebivaš;
K zemlji letiš radi mene,
Dušu mi prosvjetljuješ,
Prijateljem, tješiteljem,
Bratom mojim postaješ! [78]

U molitvi *Hvala Bogu* lirski subjekt zaziva Boga prije odlaska na počinak kako bi mu zahvalio na proživljenom danu i zamolio ga da mu bude u pomoći i zaštiti ga od nedaća: *Da mi budeš na pomoći / Nastoj i ove noći / Da me svaka bijeda mine / I opet žarko sunece sine.*

HVALA BOGU

Hvala Bogu prođe danak
Dođe slatki sanak
Ali prije nog pođem spat,
Ja ću Tebe, Bože prizivat.
Da mi budeš na pomoći
Nastoj i ove noći
Da me svaka bijeda mine
I opet žarko sunece sine.
Slava Ocu koji me stvorio,
Slava Sinu koji me otkupio,
Slava Duhu Svetom koji me posvetio. [79]

[78] Kazivačice Zdenka Juras, rođ. Škojo (1942., Vinica) i Vinka Klarić, rođ. Zović (1948., Labin), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.
[79] Kazivačice Zdenka Juras, rođ. Škojo (1942., Vinica) i Vinka Klarić, rođ. Zović (1948., Labin), zapisano 2013. god u Kaštel Štafiliću.

U pjesmi *Gospe moja* lirski subjekt zaziva Blaženu Djevicu Mariju, moli je za prosvjetljenje te joj se preporučuje: *Moja duša nije živa, / Ako Tebe ne uživa. / Ko se Gospi preporuči, / Od sebe ga ne odluči.*

GOSPA MOJA

Dobro jutro, Gospe mila,
Što si Isusa porodila,
Nebo zemlju prosvjetilila,
Ti prosvjetli pamet moju
Da ja vidim slavu Tvoju,
Di anđeli uživaju,
Slavu Božju dozivaju.
Ja se Gospe, molim Tebi
Da ti mene uzmeš Sebi.
Moja duša nije živa,
Ako Tebe ne uživa.
Ko se Gospi preporuči,
Od sebe ga ne odluči.
Sine Božji, budi hvaljen
U sve vijeke vjeka.
Amen. [80]

4. Usmene priče

Usmene priče su anonimni književni tekstovi nastali prenošenjem usmenim putem sa generacije na generaciju. Zbog činjenice da takva djela ne postoje u stalnom obliku, narodni kazivač podložan je različitim utjecajima, tako da su i same priče podložne mjenama. Pri

[80] *Isto.*

kazivanju takvih priča, kazivač se trudi ostati vjeran repertoaru pri čemu se snažno oslanja na provjerena i ustaljena izražajna sredstava i konvencije. Narodne su priče odražavale cjelokupni društveni život jednog naroda te se u njima narod mogao prepoznati i uvidjeti vlastite poteškoće i probleme. Zbog toga su narodne priče uvijek rado slušane.

Hrvatske usmene priče možemo razvrstati prema motivima, temama i oblicima te tako podijeliti na sljedeće žanrove:[81]

1. Bajka
2. Basna
3. Predaja (*Povijesne predaje, Etiološke predaje, Eshatološke predaje, Mitske predaje, Demonske predaje, Pričanja iz života*)
4. Legenda
5. Novela
6. Anegdota
7. Sitni oblici (*Šala, Vic*)

4.1. Novela

Novela je priča o običnim ljudima i njihovu životu koju karakterizira realističan književni pristup.[82]

Kada govorimo o usmenim pričama na kaštelanskom području, zasigurno najpoznatija priča jest ona o Miljenku i Dobrili ili hrvatskoj inačici svjetski poznate Shakespearove tragedije „Romeo i Julija“. Legenda iz druge polovine XVII. stoljeća govori o tragičnoj ljubavnoj sudbini mladih ljudi iz Kaštel Lukšića, iz zavađenih plemićkih obitelji Vitturi i Rušinić.

[81] Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005, str. 28.
[82] Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., 15.

Miljenko i Dobrila

U drugoj polovici 17. stoljeća, u Kaštel Lukšiću živjele su dvije plemićke obitelji – obitelj Vitturi sa kćerkom Dobrilom i plemić Adalberto Rušinić sa sinom Miljenkom. Lijepi mladić i nježna djevojka žarko su se zaljubili, a obiteljska svađa njihovih očeva zbog feudalnih prava nad seoskim težacima prisilila ih je da se sastaju i vole potajno.

"Njima je pomagala sluškinja Antica, ali su njijove matere i oci nekako saznali za njihovu jubav, te su Dobrilu stavili pod materin nadzor; kontese Marije dok su Miljenka poslali u Veneciju da postane dužd. Malo je falilo da konte Radoslav; Dobrilin otac, iz inata ugovori da se Dobrila vinča za puno starijeg trogirskog plemića Družirmira. Za to je čula kontesa Demetrija, Dobrilina tetka i ona je Miljenku poslala poruku o mogućem vinčanju. Miljenko je uspija stić u Kaštel Lukšić na sam dan vinčanja i uspija ga je spričit u najsvečanijem momentu bračne prisege, pred zaprepaštenim svećenikom don Mavron i mnoštvom svatova koji su se tada nalazili u mjesnoj crikvi. Konte Radoslav je odlučija za kaznu 'ćerku zatvorit u koludrički samostan Sv. Nikole u Trogiru, ali je Miljenko pokuša spričit time šta je dočeka lađu na trogirskoj obali gdje je mačem izazvao nered.

Zbog toga su ga sudske vlasti prognale u franjevački samostan na otočiću Visovcu; blizu Šibenika. Miljenko je tu upozna seljanku Božicu koja je nekad bila Dobrilina dojilja. Po njoj je posla poruku svojoj ljubi da pobigne iz trogirskog samostana u kojem se tada nalazila. Pošto je privarila opaticu Gertrudu, pobigla je, ali je Miljenko nije dočeka na dogovorenom mistu, blizu Trogira.

Dobrila je potpuno sama lutala u olujnoj noći, sve dok je ujutro nisu u'vatili hajduci. U ogromnom strahu, nezaštićena djevojka je, nakon obećanja da će je odvesti Miljenku u Visovački samostan, prihvatila ponudu opasnih drumskih skitnica da pođe s njima. U međuvremenu se Miljenko prerušija u fratra kako bi spričija da ga hajduci ne ubiju jer je knez Radoslav naručija od hajduka njegovo ubojstvo i to uz nagradu. Razočarana Dobrila je stvarno mislila da se on zaredija te je izgubila svaku nadu da se eventualno tajno vinčaju na Visovcu. Kada je sazna za bijeg svoje 'ćeri, knez Radoslav se odlučija ponit lukavo kako bi spričija obiteljsku sramotu. Pružija je ruku pomirenja dobroćudnom Miljenkovom ocu nakon

čega su zajedno poslali na Visovac tri poslanika čiji je zadatak bia da nepokorene ljubavnike, Miljenka i Dobrilu, nagovore na povratak i svečano vinčanje u Kaštel Lukšiću.

Kaštelanski "Romeo i Julija" su prihvatili ponudu roditelja. Međutim, Dobrilin otac, se nikako nije moga' pomirit' sa činjenicom da je Miljenko ipak pobijedija i da će odvest' njegovu Dobrilu, ka svoju ženu, u njijovu novu kuću, dvorac plemićke obitelji Rušinić. Obuzet nesavladivom mržnjom i osvetom, večer nakon vinčanja dvoje mladih u lito 1690. godine, knez Radoslav je na mostu isprid dvorca u Kaštel Lukšiću ubio svoga zeta iz kubure.
Nekoliko miseci nakon nemilog događaja, Dobrila je od sline tuge izgubila razum, razbolila se i umrla. Njezina je poslidnja želja bila da je pokopaju kraj Miljenka u crkvici Sv.Ivana u Rušincu. U toj se crkvici danas nalazi nadgrobna ploča na kojoj piše "Pokoj ljubovnikom" . [83]

4.2. Legenda

Legendu možemo definirati kao vrstu priče koja ima vjerski karakter. Protagonisti legendi su crkveni dostojanstvenici (poput svetaca i svetica, mučenika i mučenica, osobe Isusa Krista i Majke Božje...), a karakterizira ih „sadržaj u koji se vjeruje“. Iako su bliske predajama, legende se od predaja izdvajaju po „elementu čuda“ kojim se ispravljaju nepravde, kažnjava zlo, a u život uvodi harmonija i red.[84]

Najpoznatija kaštelanska legenda jest ona o čudotvornoj Gospi na Hladi.

Čudotvorna Gospa na Hladi

Prema nekim pisanim i sačuvanim podacima, svetište Gospe na Hladi je na današnjem sućuračkom groblju sagrađeno 1393. godine. Kako se crkva nalazila u blizini turske granice, više puta je stradala od Turaka, a kako je u svom izvještaju napisao apostolski pohoditelj

[83] Kazivač Neno Jurčev (1937., Kaštel Novi), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.
[84] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 2007: 448.

Augustin Priuli 1603. godine: "Mještani nisu smjeli na crkvu staviti vrata i zatvoriti je jer to nisu dopuštali Turci." U crkvi se i u to doba poviše oltara nalazila stara Gospina slika iz 14. ili 15. stoljeća, koja je pripadala italo-kretskoj školi, dok su se na zidovima svetišta nalazili izloženi mnogi zavjetni darovi što su ih Gospi darovali njezini zahvalni štovatelji.

Mletači pisac i kroničar Flaminio Cornaro u svojoj kronici iz 1761. godine navodi svetište "Sućuračke Gospe" kao jedno od najglasovitijih Gospinih svetišta u Mletačkoj Republici, dok 1775. godine papa Pio VI. bulom dodjeljuje milost povlaštenog oltara Gospinu svetištu. Ovdje se i danas održavaju velika hodočašća za blagdan Velike Gospe i sv. Roka, a o brojnim čudima nastalim posredstvom Svete slike Majke Božje koja se nalazi u svetištu Gospe na Hladi govori se i danas. [85]

Zapisi o čudesima:

"*Bilo je to doba Marmonta, maršala od Napoleona. Francuska vojska je zaposila sva znamenitija mista u Dalmaciji. Vojvoda Marmont, dobia je naslov "knez dubrovački", najvolija je u Kaštelima stanovat' – a kadšto se vidilo s njime do 14 generala, da lituju u ravnim Kaštilima. I u Kaštel Sućurcu je bia jedan na čelu jake posade, koji bijaše odabra za svoj stan veliku starinsku palaču zvanu Biskupija".* [86]

Procesija za kišu

"One godine 1810. kada je Napoleon radia oko Ilirskoga kraljestva, vladala je u Dalmaciji velika suša. U Sućurcu šest miseci nije palo ma niti kap kiše. U toj ljutoj nevoji župnik i puk odlučiše sliku Majke Božje na Hladima u procesiji odniti u župnu crkvu, da isprose tako potrebitu kišu. Uoči procesije zvona su po običaju dugo i dugo navišćivala sutrašnji svečani ophod. Zapovjednik francuske poseda, šetajući se obalom mora, susretne jednu grupu seljaka te ih mrgodan pita da čemu ta predugačka zvonjava. Dočim je sazna za uzrok, udari se na sav glas podrugljivo smijat, zatim krene dalje. Seljanima je to bilo nažaj, a ne progovoriše jer veliku gospodu i malu ranu nije dobro prezirati. Sutradan je bila procesija, vas puk je pobožno pratija sliku Majke Božje. Dan bijaše vedar ka riblje oko, sunce peklo ka za oklad, nebo reka bi od željeza, nigdi ni vlasa oblaka. Pri koncu je procesija bila,

[85] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)
[86] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)

svit ulazi u crikvu, nosači polažu sliku nasrid crkve, a puk srdačno moli: "Sveta Marijo, moli za nas!". [87]

U čas oblak zastro obzorje, zabljeska nekoliko puta i eto kiše, tihe ka mane nebeske i nastavi kiša šadat cili oni dan i cilu noć. Bijaše to pravi, pravcati dar Božji, koji spasi ljetinu. Francuski zapovjednik, svladan od očevidnog Čuda, sutradan bosonog – s njim cila posada, puk i sila naroda iz okolice – uz najveće slavlje i gruvanje topova, povratiše čudotvornu sliku njezinom svetištu na Hladima."

Podrijetlo hrvatskih usmenih priča seže u davnu prošlost, a nerijetko se upravo u njima oslikava društvena svakodnevnica prošlih vremena. Kao što nam je već poznato, tendencija svake književnosti je približiti se čovjeku i aktivno sudjelovati u njegovom životu. Tako u pričama iz usmene književnosti možemo pronaći pitanja koja su preokupirala društvo u teškim situacijama koje su vladale u određenim trenutcima u prošlosti. Usmena književnost prisutna je osobito u vrijeme turskih osvajanja u krajevima koji su bili pod turskom vlašću, ali također i u krajevima koji su bili pod vlašću drugih stranih gospodara. Tematika priča, pa i usmene književnosti u cjelini, stoga je vrlo često vezana uz otpor osvajačima.

Kada govorimo o pokušajima osvajanja hrvatskih područja od strane osmanske vlasti, trebamo naglasiti kako su veliku ulogu u očuvanju hrvatskih teritorijalnih granica imali hajduci. Hajdučiju i četovanje po prvi put spominje putopisac Zeno u 16. stoljeću. Dok hajduke jedni smatraju razbojnicima, drugi ih mistificiraju i glorificiraju, no činjenica je da su predstavljali veliku važnost za hrvatski puk o čemu svjedoče brojni zapisi.

Obraćenje hajdučkog harambaše

*"Harambaša N. (*ime mu se ne spominje, jer mu je obitelj još živa) *zakletvom potvrdi ovo: "Ja i moja četa, u svemu nas jedanaestorica, odlučismo orobiti crkvicu na Hladim, a i odnjeti one mnogobrojne starinske zavjete na slici Marijinoj. S tom namjerom jedne crne noći, spustismo se niz planinu Kozjak. Četu sam vodio ja, no premda posvema vješt onomu putu zabasao sam. To mi se začudno činilo i rekoh drugovima uznemiren: "Ovo ne sluti na dobro." Iza muke i truda jedva nađoh pravi put, te preko Putaljskog brda krenuh sa četom do blizu crkvice Majke Božje. Od časa do časa nestade nam pred očima crkvica, a pred nama se*

[87] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)

stvori jezero, od kojeg nas malo koraka dijelila strma obala. Smeli se mi i uzvrpoljili kao mravi na glavnji. Krenusmo natrag; nego e opet tri puta povratismo – bijaše nam mučno pregorjeti ono zlato Gospino. Ali uvijek, kad smo mi odmakli, vidimo crkvicu, a kad se povratili, nema crkvice, već jezero. Treći put mene, koji se ni vraga bojao nijesam – spopao neki strah, kao nikad u životu mojem. Počele mi noge klecati. "Biežmo, braćo" zavapih ja, "ovo je čudo Majke Božje!", "Manimo se nesretnog posla!" Rekoše drugi i pobjegosmo glavom bez obzira. Ovaj događaj koji mi je uvijek pred očima, bi uzrokom da odma prestadoh hajdukovati i dadoh se u ruke Božje. [88]

Obnova svetišta

"U mistu je odavna vlada nemir. Zamršeno pitanje zemljišta biskupskog posjeda pooštrilo se do kranosti. Narod se rascipija na dvi strane, dolazilo je i do krvoprolića, a uvredama bogu ni kraja ni konca. Tribalo je vojske da se predusritne nesrića. Dušobrižnik ondašnji, koji je pred malo vrimena doša u selo, videći da tu nema pomoći, uputi se k svetištu na Hladima, da potraži nebesku pomoć. Klekne prid slikom čudotvorne Majke Božje. Ono njezino žalosno lice ganilo ga je na plač. Istodobno osjeti unutarnji glas: "Pozovi puk na obnovu mojeg svetišta, i prestat će nemir." Svećenik poče nagovarati puk na radnju. Malo pomalo vas svijet pristade uz posao. Ljudi se umiriše, svoga biskupa zavolješe, slavoluke mu u mistu podigoše, kad ih je doša pohodit, a Božja ljubav i svaki blagoslov mjestom zavlada." [89]

Obraniteljica od tuče

"Majku Božju na Hladima rado nazivlju – Marija obraniteljica od tuče - Bijaše to dana 24. rujna 1886. godine, dan Majke Božje od Nadarja. Sikne se oblačine, gonjene jugozapadom, nebo valjale, a niz Kliško grlo okrenula bura, svijajući ispod Kozjaka i šumećki kao kovačeva mješina u najvećem poslu. Kad nuti nesreće! Oblaci se sukobiše – zablijeska, zagrmi i sasu se suha tuča. Četvrt sata silnom vijavicom padao grad kao orasi. Mjestom nastalo zapomaganje. A kako i ne bi?! Loza je prvo bogastvo njegovo. U župnoj crkvi puncatoj vjernika – župnik je iša govorit zavjetnu svetu misu za obranu od tuče, a puk neka obeća kao uzdarje, dobrovoljnim prinosima popraviti zapušteno svetište Majke Božje na

[88] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)
[89] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)

Hladima. U tu svrhu bijaše prenesena čudotvorna slika nasred župne crkve. Kad počne tuča padati, nastade muklo jecanje u crkvi punoj svijeta. Župnik u onoj nevolji okrenuvši se puku, reče mu: "Zašto, puče, tuguješ? Ne vidiš li svoju Zaštitnicu nasred hrama svetog? Ne boj se, nego se srčano prihvati popravka svetišta njezinog, ruke na posao, a srce k Bogu i neće biti zla!" I uistinu bi tako! Onakav grad uz onakvi orkan, imao je ne samo grožđe nego i malzove stući, a kad tamo ni zrno odronio nije. Svakome se očevidna pokaza zaštita Kraljce neba i zemlje."[90]

Obraniteljica od požara

"U mjesecu smo ožujku godine 1887., dan je srijeda. Nitko ne zna, kako nasta strašan požar u krasnoj hrastovoj šumi, nad svetištem Majke Božje na Hladima. Ljudi, žandari, puk iz okolice - krenuo da gasi i da spase, što se bude dalo spasiti. Vjetar, bura bjesnjela strahovito - dim prikrio svetište, planinu i cijelo mjesto - očajni glasovi odjekivali Kaštel-Sucurcem: "Propao je gaj - nema više pomoći! U toj nevolji župnik dao zvoniti i pozivati narod k svetištu na Hladima. Navrvjelo svijeta bez broja do crkvice. Otkrila se slika čudotvorne Djevice. Kad nuti čuda Božjeg! onaj čas stade vjetar, prestade požar i svaka pogibelj. Mjestom zaori zanosni izliv zahvalna srca: "Živjela Marija! slava zaštitnici našoj na Hladima!" Sućurani, zahvalni Gospi na Hladima za tako očevidne dokaze njezine zaštite i pomoći, revno nastojhu oko popravka njezina svetišta. No pri tom navališe na crkvicu dug. Tko će ih sjetiti, da što prije isplate dug? Hoće, brate - tuča!''[91]

Opet tuča

"Bilo je 9. listopada 1887., osam sati ujutro. Župnik govorio sv. misu, koju je takogjer osam dana prije navijestio. Crkva je dupkom puna ljudi. Za vrijeme sv. mise župnik će puku ovako: "Mili moj puče! Ne zaboravi darova Marijinih. Od kad si započeo popravak svetišta, svako te dobro Božje prati. Nesklad, koji je odavna u selu bio prestao je. Kozica, koje su se pojavile, opet je nestalo; požar, koji je planuo u šumi, kao čudom za čas se ugasio; tuča ti nije naškodila, a budi uvjeren da ti ni ove godine naškoditi neće, ako složno dovršiš započetu radnju na čast njezinu i podmiriš dugove pri radnji učinjene!"

[90] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)
[91] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)

Jedva on dovrši preporuku, nastade strahovita grmljavina, pak tuča, da se Bog smiluje. Mnogo stakala u mjestu ode u komade. Ljudi u crkvi ajmekali (jecali) od žalosti. Ali ni ovaj put taj silni bič Božji ni zrna škode nije učinio.

Starci sela začugjeni, na sva usta po mjestu govorili: "Da je onoliko cvijeća palo s neba - s onakvijem vjetrom, više bi bilo škode učinilo ili barem koje zrno oborilo!"

Napokon - nakon dvije godine - obnova je svetišta na Hladima bila sretno dovršena. Uredio se i sav prostor oko crkve. Ne preostaje drugo, nego da se čudotvorna Gospina slika, opet iz župne crkve povrati na svoje prijestolje na Hladima. Tom prilikom, dne 12. kolovoza 1888. bi nepamćeno slavlje u Kaštel-Sućurcu. Preko deset hiljada ljudi došlo je iz Spljeta, Solina, Trogira, Otoka i Zagorja. Kočije mjesto prekrile, mužari pucali, glazba svirala - a narod klicao: "Slava Maja čudotvornoj na Hladima!" [92]

5. Usmeno – retorički oblici

Dragić[93] navodi kako usmeno-retorički oblici potječu još od najstarijih civilizacija te smatra kako se hrvatskim usmeno-retoričkim oblicima nije pridavala posebna pažnja sve do modernih vremena. Nadalje, klasificira ih na:

1. Basme (bajalice, egzorcizmi, zaklinjanja)
2. Zdravice
3. Brojalice
4. Brzalice
5. Blagoslovi / molitve
6. Kletve

5.1. Brojalice

Brojalica je pjesnička tvorevina koja se temelji na ritmičkom i glazbenom ugođaju, a izvodi se i u stihu i u prozi.[94]

[92] http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)
[93] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 2008: 504

- *Kuja je projalala, kuja je zalajala.*
- *Miš uz pušku, miš niz pušku.*
- *Riba ribi, grize rep.*
- *Na kantaru katran, kantar mjeri katran.* [95]

5.2. Zdravice

Zdravica je po postanku jako stara usmeno-retorička struktura. Zdravice se najčešće koriste u posebnim prigodama poput svadbi, rođendana, imendana, godišnjica, krstitki, svetih pričesti itd. Upućuju se slavljeniku ili nazočnim osobama te izražavaju želje za srećom, zdravljem i blagostanjem.[96]

NEVISTICE MLADA

Nevistice mlada,
Ti u ovon piru,
ti dao živit
Sto godin u miru.
Bog ti dao sina
Od prvoga tira,
Bog ti dao ćerku
Prvojedinicu,
Koja će ti pazit
Svu ostalu dicu. [97]

[94] *Isto,* 514-515
[95] Kazivačica Jela Gotovac, rođ.Listeš (1943., Vinovo Gornje), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.
[96] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti,* 2008: 511.
[97]Tanja Perić-Polonijo, *Tanahna galija,* 1996: 213.

6. Mikrostrukture

Književne mikrostrukture ili gnoma naziv su za izreku, pouku ili pravilo izrečeno u kratkoj proznoj ili metričkoj formi. Takve strukture prisutne su u najstarijim civilizacijama i drže se važnima kako za razvoj pojedinca, tako i za razvoj cjelokupne zajednice. U takve strukture ubrajamo poslovice, zagonetke, epigrame i aforizme.[98]

6.1. Poslovice i mudre izreke

Poslovice su najminijaturnija književna djela didaktičkoga karaktera kojima se prenosi životno iskustvo koje se odnosi na osobe, događaje i pojave.[99]

- *Onome ko zna da čeka, s vremenom sve dolazi.*
- *Batina je iz raja izašla.*
- *Kud svi Turci tu i ćoravi Mujo*
- *Nesreća nikad ne dolazi sama.*
- *Pas koji laje, ne grize.*
- *Ispeci, pa reci.*
- *Čega se pametan stidi, time se budala ponosi.*
- *Svaka budala može napraviti dijete, ali malo tko je sposoban odgojiti ga u čovjeka.*
- *Bez alata nema zanata.*
- *Skromnost je vrlina mudrih.* [100]

[98] http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22434 (pristupljeno 16. kolovoza 2017.)
[99] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 2008: 528.
[100] Kazivač Ivan Dobrić (1958., Kaštel Novi), zapisano 2013. god. u Kaštel Novome.

6.2. Zagonetke

Zagonetke su binarna mikrostrukturna književna djela prisutna u usmenoj komunikaciji (i u prozi i u stihovima) kojima se provjeravala intelektualna zrelost mladeži, a služila su i za zabavu i razonodu u različitim prigodama.[101]

U svojoj knjizi *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (1996.) Josip Kekez definira zagonetke kao binarna mikrostrukturna književna djela kojima se metaforično zagoneta o pojavama, događajima, predmetima, životinjama, osobama i sl. Sastoje se od pitalice (zagonetke, zagonetljaja) i odgovora (odgonetke, odgonetljaja).

- *Na pašu ide sita, a doma gladna. (pastireva torba)*
- *Na ognjištu sjedi, kuharica nije, prede, a prelja nije. (mačka)*
- *U početku ide na četiri noge, pa na dvije, a na kraju na tri. (čovjek)*
- *Puno sito lješnjaka, a međ' njima jedan oraj. (zvijezde i mjesec)*
- *Crno ruho ima, repom rado klima, u gaju skakuta, frula mu je žuta. (kos)*
- *U gorici na jednoj nožici. (gljiva)*
- *Kroz krov izlazi, a nema ni ruku ni nogu. (dim)*
- *Gleda, a govoriti ne može. (slika)* [102]

7. Običaji prigodom vjenčanja

Rodbina i prijatelji donesu na dar obitelji mladoženje i nevjeste mesa, kruha, slatkih kolača, tortu i prošeka. Prije vjenčanja u kući nevjeste bude „tratamenat“. Naime, svi gosti se počaste kavom, likerima i slatkišima. Na tratamenat se pozivala o župnika, kojeg se darivalo kolačima. Običaj je bio da kći, prije nego se svatovi upute u crkvu, klekne na prag kuće i pita u roditelja oproštenje i blagoslov. Prije rastanka od svojih roditelja ronila bi suze i s njima se cjelivala. Nevjestu bi od kuće pratili kumovi (svjedoci), a iza njih bi išli ostali svatovi. Poslije

[101] Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, 2008: 536.
[102] Kazivač Zlatan Vuletin (1956., Kaštel Stari), zapisano 2013. god u Kaštel Novome.

vjenčanja mladoženja bi mladenku vodio u svoju kuću. Mladoženja je na glavi nosio crvenu kapicu, a mladenka je bila odjevena u starinsku, kaštelansku narodnu nošnju. U znak veselja pucalo se iz pušaka. Na povratku iz crkve, na put bi se postavio stol na kojem su mladencima i svatovima bili posluženi prošek i likeri te su bili darivani novcem. Kada bi nevjesta došla u muževu kuću, cjelivala bi se s njegovim roditeljima i rodbinom, a taj se običaj sačuvao i do danas. Potom bi se priredila gozba na kojoj bi se redale razne zdravice i pjevale pjesme. Obitelj maldoženje na gozbu bi pozvala rodbinu i prijatelje, a nerijetko je bio prisutan i župnik. Tijekom gozbe obično se pjevala ova pjesma:

Nevistice mlada u novome piru,
Bog to dao živit sto godin u miru,
Bog ti dao sina redovnika,
Koji će ti biti svemu roda dika,
Bog to dao kćerku jedinicu.
Koja će ti pazit svu ostalu dicu.

Često su pjevali i ovu pjesmu:

Dobra večer Bog da,
nevistice mlada,
i bog ti dobro da,
koji s nami vlada.
nevistice mlada,
u novome piru,
Bog ti dao živit
mnogo lit´ u miru.
Bog ti dao dobra,
šta od njega želiš,
i tvojmu drugu
s kojim se veseliš.
Bio vam blagoslov
Od rajskog Cesara,

bila dugovita
kakono i sada.
Budi vilo dobra,
i dobro te čeka.
budi dobra, mudra
kakono Rebeka.
Kakono Rakela,
nevistice mila,
svi dni ljubezniva
svome dragom bila.
Dugovita, plodna,
mirna, umiljena,
da bi plod vidila
dobrog plemena.
Prijatelju mili,
šta se ne oživaš,
al´ uz tvoju vilu,
ovi svit užívaš.
Uživaj, užívaj
za mladost tvoje,
često se spominjaj
od te vile tvoje.
S ovim vas pozdravljam,
mirna vam mrkla noć,
anđeli nebeski
došli vam u pomoć.
I sad Višnji Bože,
da tvoja desnica,
dala mi blagoslov
Marija Divica. [103]

[103] Kazivači Jere Vujina (1933., Kaštel Štafilić) i Branko Zorica (1939., Sinj), zapisano 2013. god u Kaštel Lukšiću.

8. Rječnik

anđel - anđeo
ajmekati – jaukati, zapomagati

Betlem – Betlehem
bićerin - čašica

crikva – crkva

deklica – djevojčica

gaće – hlače
godišća - godišta
gospoja – gospođa
graj - grah
greb – grob
greti – ići

jerbo – jer
jist - jesti
jubav – ljubav
judi – ljudi

kano – kad ono
kanti - pjesme
kapara – predujam u novcu
Kaštila - Kaštela
kubura – vrsta puške
kušin – jastuk
krkelezat – glasati se kao vrabac; dosadno i uporno od koga tražiti što
krtol – košara od pruća s jednom ručkom

lip - lijep
lumin – svjećica za mrtve

milosrje - milosrđe
misec – mjesec

namon – mnom
navišća – naviješta
neviran - nevjeran
nekuntentan – nazadovoljan
nikor – nitko
nima – nema

odivati – odijevati
orij – orah
ormarun – ormar
ostavjati - ostavljati
ovd – od
ovdi – ovdje

palac – palača
penžer – prozor
podrta - uboga, siromašna
posal – posao
pritakati - pretakati
pozdravjati - pozdravljati
pitar – lonac za cvijeće
poje - polje
postole – cipele

rebac – vrabac

samega - samoga

sičanj - siječanj

s'e – sve

sjaćiti – sjati

snig - snijeg

srdce - srce

stivavati – slagati, namještati

šćap – štap

šenica - pšenica

šerata – plesna večer

škafetin – ladica

škura – zatvor na prozoru

šterika – svijeća

tratamenat – jelo za piće i čašćenje (obično prigodom vjenčanja)

uje – ulje

van - vam

Varoš – predio u Kaštel Sućurcu

vazda - uvijek

vazeti – uzeti

važ – limena posuda

vejača - veljača

veživati – vezivati

vrtal - vrt

zgor – od gore, odozgo

žilj – žij[104]

[104] Baldić – Đugum, Radojka, *Beside kaštelanske*, „Bijaći“ Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela; Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2006.

9. Zaključak

Hrvatsku tradicijsku kulturu karakterizira iznimna raznovrsnost koja se očituje kao posljedica izrazito bogate hrvatske povijesti. Uz mnogobrojnu materijalnu baštinu također je i usmena i nematerijalna kulturna baština međunarodno prepoznata kao bitna i vitalna odrednica očuvanja kulturnog identiteta. Usmenim prenošenjem raznih priča o običajima, tradicijama, junaštvima i plemenitosti bogati se narod na kulturnoj i duhovnoj razini, stvarajući nematerijalno bogatstvo svome kraju, obitelji i budućim naraštajima. Istraživanje prošlosti pomaže nam da razumijemo sadašnjost i dočekamo budućnost u pozitivnom svjetlu. Hrvatska tradicijska kultura i usmena književnost važne su za očuvanje vjerskog i nacionalnog identiteta Hrvata, hrvatske kulturne i povijesne baštine te njezinog očuvanja od zaborava. Svaki bi narod trebao biti upoznat s povijesnim bogatstvom koje ga okružuje, pogotovo danas kada tradicija sve više gubi bitku pod pritiskom modernog svijeta. Proučavanjem usmene književnosti na području grada Kaštela naišli smo na mnoštvo podataka koji potječu iz različitih razdoblja prošlosti, a koji nam potvrđuju vrijednost i važnost tradicije za stanovnike ovoga kraja. Kao što svaka književnost u sebi preslikava stvarnost određenog područja u određenom vremenskom razdoblju, tako i u predajama zapisanim na kaštelanskome području možemo pronaći elemente koji nam svjedoče o društvenoj zbilji Kaštelana te kontinuitetu provođenja običaja. Valja pritom napomenuti kako se tradicija na ovome području očuvavala ponajprije usmenom predajom, s koljena na koljeno, kojom su starije generacije pripovijedale običaje mlađim naraštajima. Važnost tradicije u ovom kraju osjeća se i danas. Tome u prilog ide i činjenica kako je ovo poprilično malo mjesto, a u malim je mjestima potrebno duže vremena za promjene. Iz navedenog proizlazi činjenica kako su za stanovnike ovoga mjesta narodni običaji i u današnjem vremenu jako bitni i do njih se mnogo drži. „*Ćerce reci ćeri da joj ćerina ćer plače.“* rečenica je zapisana za vrijeme istraživanja narodnih običaja i predaja u Kaštelima. Ova rečenica svjedoči o prisutnosti pet generacija iste obitelji na jednom mjestu te nam upravo ona daje najslikovitiji uvid u život Kaštelana, kojeg bi najbolje mogli opisati kao spoj suvremenih prilika i tradicije. Zahvaljujući kazivačima i kazivačicama koji su sudjelovale u kreiranju ovoga rada možemo zaključiti kako je tradicijska kultura ovoga mjesta raznolika, živopisna i ukorijenjena u živote žitelja ovoga grada. Baš kao i mnoga druga primorska mjesta, i Kaštela skrivaju pravu riznicu

tradicijske kulture, a naš je zadatak pobrinuti se da to bogatstvo nematerijalne kulturne baštine volimo, njegujemo i čuvamo te prenosimo na nadolazeće generacije.

Literatura

1. Acalija, Sanja, *Božićni običaji u Kaštelima*, Ethnologica Dalmatica, br. 1, Zavičajni muzej Kaštela, 1997, str. 39-49.
2. Acalija, Sanja, *Uskrsni običaji u Kaštelima*. U: Kaštelanski zbornik 7, „Bijaći" Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela; Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2003., str. 101–133.
3. Acalija, Sanja, *Župna crkva Bezgrješnog začeća Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću*, Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2007.
4. Baldić – Đugum, Radojka, *Beside kaštelanske*, „Bijaći" Društvo za očuvanje kulturne baštine Kaštela; Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2006.
5. Bego, Frane, *Kaštel Kambelovac – Kaštel Gomilica*, Bijaći, Kaštela, 1991.
6. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
7. Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015, str. 149-179.
8. Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi,* Crkva u svijetu, Vol. 50, No. 2, Split, 2015, str. 303-323.
9. Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata,* Ethnologica Dalmatica, Vol. 22, No. 1., Etnografski muzej, Split, 2015., str, 5-42.
10. Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata,* Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.
11. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, 8, Filozofski fakultet Split, 2015., str. 155-183.
12. Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka,* Ethnologica Dalmatica, Vol. 21, No. 1, Split, 2014., str. 103.-123.
13. Dragić, Marko, *Svi sveti u hrvatskoj kulturnoj baštini*, Radovi Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost, XIV-XV, Sarajevo, 2012.-2013. str. 71.-80.
14. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata,* Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2011., str. 229-264.

15. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
16. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata,* Crkva u svijetu, br. 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414-440.
17. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji,* Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
18. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi,* Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2008., str. 369-390.
19. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi,* Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
20. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
21. Gradska knjižnica Kaštela, *Odsjaji kaštelanske duše*, Gradska knjižnica Kaštela, Kaštela, 2007.
22. Ivasović, don Frane, *Kaštel Stari - crtice iz njegove povijesti i života,* Matica hrvatska Kaštela, Kaštela, 2001.
23. Kekez, Josip, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici,* SHK, MH, Zagreb 1996.
24. Tanja Perić-Polonijo, Tanahna galija, Književni krug Split, Split 1996.
25. Rihtman-Auguštin, Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi,* Golden marketing, Zagreb 1995.

Mrežni izvori

1. http://www.sucurac.info/forum/viewthread.php?forum_id=29&thread_id=95 (pristupljeno 12. rujna 2015.)
2. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22434 (pristupljeno 16. kolovoza 2017.)
3. https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/sveta-barbara-zagovornica-ljudi-u-situacijama-opasnim-po-zivot/ (pristupljeno 12. kolovoza 2017.)
4. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=61967 (pristupljeno 20. kolovoza 2017.)
5. http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=4642 (pristupljeno 20. kolovoza 2017.)
6. http://www.kastela-info.hr/hr/kulturna-bastina (pristupljeno 20. kolovoza 2017.)

NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA U KAŠTELANSKOM KRAJU

Sažetak

Rad je nastao korištenjem relevantne literature te prikupljanjem zapisa kazivača i kazivačica u razdoblju od 2013. do 2017. godine. Rad je podijeljen u devet poglavlja koja odgovaraju različitim područjima zanimanja usmene književnosti na području grada Kaštela. U radu su opisani običaji građana grada Kaštela za vrijeme i uoči najvećih katoličkih blagdana – Božića i Uskrsa te običaji za blagdane Svete Barbare, Svetoga Nikole, Bezgrješnoga začeća Blažene Djevice Marije te prilikom obreda vjenčanja. Opisima svetkovanja navedenih događaja pridodana su kazivanja kazivača i kazivačica koji su lirskog i usmeno – retoričkoga karaktera. Zapisi navedeni u radu dio su usmene predaje nastale na području grada Kaštela, a svi su kazivači i kazivačice stanovnici grada Kaštela. Cilj rada bio je prikazati je li, i u kolikoj mjeri, u današnjem vremenu očuvano usmeno književno nasljeđe i običaji koji su nekoć vladali na području grada Kaštela. Zahvaljujući prikupljenim podacima možemo zaključiti kako su štovanje običaja i brojnost struktura usmene književnosti na ovom području, unatoč suvremenom vremenu u kojem živimo, i dalje poprilično dobro očuvani.

Ključne riječi: grad Kaštela, usmena književnost, narodni običaji, tradicijska kultura, nematerijalna kulturna baština.

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN THE AREA OF KAŠTELA

Summary

The paper was created using the relevant literature and by collecting the notes of narratives in the period from 2013 to 2017. The paper is composed of nine chapters covering different interests of oral literature in the area of Kaštela. The paper describes the customs of

the citizens of Kaštela during and shortly before major Catholic holidays - Christmas and Easter, and customs during the festivities of Saint Barbara, Saint Nicholas, Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary, as well as traditions during the wedding ceremony. Descriptions of celebrating mentioned events are added to the stories of narrators which are told in lyrical and verbally - rhetorical way. The records that are mentioned in the paper are part of the oral tradition created in the city of Kaštela, and all narrators listed in the paper are the inhabitants of the city of Kaštela. The aim of this paper was to show whether, and to what extent, oral literary heritage and traditions that once prevailed in the city of Kaštela have been preserved. Thanks to the collected data, we can conclude that the worship practices and the numerous structures of oral literature in this area are still fairly well preserved, despite the modern times in which we live.

Key words: Kaštela City, oral literature, folk customs, traditional culture, intangible cultural heritage.

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja _____, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice _____, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, _____

Potpis

Obrazac P.O.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojom ja _____, kao autor/ica diplomskog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom

_____

_____

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom. Korištenje diplomskog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, _____

Potpis